

1877

Vergilianarum quaestionum particula prior: de temporum usu

Julius Ley

[Let us know how access to this document benefits you.](#)

Follow this and additional works at: <https://repository.brynmawr.edu/digitizedbooks>

 Part of the [Classics Commons](#)

Custom Citation

Ley, Julius. 1877. Vergilianarum quaestionum particula prior: de temporum usu. Saarbrücken: Hofer.

This paper is posted at Scholarship, Research, and Creative Work at Bryn Mawr College. <https://repository.brynmawr.edu/digitizedbooks/89>

For more information, please contact repository@brynmawr.edu.

Jahresbericht

über das

Königl. Gymnasium u. die Vorschule

zu

Saarbrücken,

womit zu der

am 26. und 27. März 1877

stattfindenden

Schulprüfung

ergebenst einladet

der Director

Lic. Dr. Wilhelm Hollenberg.

Mit diesen Schulnachrichten wird ausgegeben die Abhandlung von Prof. Dr. *Julius Ley*:

VERGILIANARUM QUÆSTIONUM PARTICULA PRIOR: DE TEMPORUM USU.

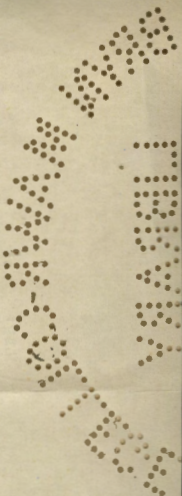
1877. Progr. Nr. 375

Saarbrücken.

Druck von Gebrüder Hofer.

1877.

ANNUARIUM QUESTIONUM PARITICA PHOR. DE TEMPORUM RES

Lic. Dr. Wilhelm Kollenberg.

Ger. Dreesen

Weydenst. v. d. Hofst.

Schulprüfung

am 20. und 21. März 1877

Saarbrücken

Kingl. Gymnasium in die Vorstufe

Jahresbericht

De Vergiliano temporum usu.

Vergilium poetam cum multis aliis tum temporum usu a prosæ orationis scriptoribus multum differre, omnes fere interpretes consentiunt. Cuius rei alii alias causas attulerunt, nec tamen ita, ut certis quibusdam praeceptis omnes locos, qui huc pertinent, complecterentur, sed annotationibus hac et illac ad unum vel complures locos explicandos adiectis. Wagner quidem, vir doctissimus et de Vergilio interpretando optime meritus, in Quaestion. Vergil. (VII. et XXX.) res gravissimas quasdam, quæ huc spectant, attigit neque tamen absolvit. Cuius doctissimi viri non minus quam Ladewigii commentariis præstantissimis, quamquam ab eorum sententiis multis locis mihi discedendum fuit, plurimum me debere confiteor. Sed certas leges hac de re omnino ferri non posse existimo, nisi omnes loci, qui ad rem illustrandam valent, collati comparatique sint. Quod cum fecerim, iam id me assecuturum esse spero, ut, si quis mea praecepta haud probaverit, congestam certe materiam et explanatam habeat, qua nixus, si quid melius eruere velit, id multo faciliore negotio efficere possit.

Jam cum ob aerarii scholastici tenuitatem brevissimo spatio disserendum esset, alteram illam disputationis partem, qua de modorum usu Vergiliano dicere in animo erat, in alium locum reiciendam putavi, alteram ita institui, ut primum, quæ rerum capita essent, universe et summatim attingerem, tum de temporibus quantum singula per se, quantum coniuncta, quantum commutata aut variata valerent, deinde intra quos fines poeta metri causa tempora commutare aut variare sibi indulsisset, postremo de Vergiliana periodorum componendarum ratione et arte disserere conarer.

Atque ut inde exordiat disceptatio mea, ut satis eluceat, quibus maxime rebus Vergilianus temporum usus a solito optimorum scriptorum usu differat, duo tenenda sunt, ad quæ poeta noster, novi generis poetici auctor atque conditor, tamquam ad orationis poeticæ emolumenta et praesidia confugisse videtur, quorum alterum in usu praesentis et perfecti temporis, alterum in eorundem temporum coniunctione positum est. Cum enim optimi Latinorum scriptores prosæ orationis in rerum gestarum narratione vulgo perfecto historico, quod dicunt, utantur, ubi vero res gestas concitatiore quodam animi affectu referunt easque tamquam sub oculis nostris peractas describunt, ad formam praesentis temporis abeant, in Vergilii Aeneide contrarium factum esse videmus, ut, quasi is praesentis temporis usus ad vividiorum et concitatiorem orationem indicandam iam tritus et obsoletus sit, ubicunque res gestæ quieto et sedato cursu defluentes narrantur, forma praesentis temporis locum habeat, ubi vero expressiore et graviore oratione sive res insolitas et vulgarem mortalium modum excedentes, sive quiddam novi et inopinati aut alieni, quod seriem continuatæ narrationis interrumpit, sive alia quaedam similia, quæ infra explicabimus, significare vult, poeta ad perfecti formam, velut altiore et grandiore transeat. Qua subtili et artificioso discrimine horum temporum quantum poeta noster ad res clarius et distinctius depingendas assecutus sit, infra ex plurimis exemplis cognoscemus.

Sed alterum illud, quo poeta subtilissimus et elegantissimus a solito prosæ orationis usu sibi discedendum esse putavit, in eo positum est, quod, cum reliqui scriptores, qui proprius est Latini

sermonis mos, res et sententias quam maxime coniungere et contexere consuerint, ut alia ex aliis nexa et omnia inter se apta colligataque videantur, poeta noster, qui intellexeret, aliud esse propositum finem prosæ orationi, aliud poeticæ, quippe quæ non magis id ageret, ut res intellegerentur et mente conciperentur, quam ut sensibus subicerentur et oculis auribusque cum voluptate perciperentur, particularum vincula, quæ orationem tardam et immobilem redderent, omisit, ut unaquæque res vel sententia per se suaque v. clara, perspicua, dilucida existeret, sed temporibus artificiose variatis effecit, ut satis appareret, quæ enuntiationum esset coniunctio, quæ tempore priora quæque posteriora, quæ potiora quæque inferiora, quæ rerum causæ quique eventus essent. Quæ omnia cum nisi ex exemplis probari non possint, iam ad singula quæque explicanda transire necesse est.

I.

De praesentis temporis usu.

Quatenus Vergilius praesentis temporis forma ad actionem proprie praesentem significandam usus sit, nihil attinet multis verbis explicare, cum in omnibus fere linguis idem usus valeat. Sed aliæ sunt eiusdem temporis notiones, quæ hoc loco demonstrandæ sunt.

1. Temporis praesentis formam perfecti historici locum in Aeneide tenere, iam supra dictum est. Cuius rei testes non singuli loci sed toti libri sunt, ut, si eos locos, quibus, narratione more epico in colloquium conversa, colloquentes iam ex rerum natura aut praesente aut perfecto praesentis vel logico utuntur, exemeris, maximam fere carminis partem praesenti tempore conscriptam videre liceat. Itaque cum in tanta copia fieri non possit, ut omnes omnium librorum Aeneidis locos excerpam, iam ubi inveniuntur, iudicare satis erit. Ex singulis igitur Aeneidis libris hi sunt loci, in quibus rerum gestarum narratio praesenti tempore refertur: I. 52. 103—105. 108—112. 115—117. 171—173. 180—186. 194—197. 210—215. 297—300. 302—304. 312. 357—358. 361—364. 410. 438—440. 464—465. 470. 516. 611. 631—638. 644—648. 657—663. 689—694. 699—702. 717—721. 725. 741—747. II. 16—20. 24—28. 31—39. 64. 74. 105. 115. 123—124. 126—129. 145—147. 176. 188. 200—208. 212—240. 244—250. 259—267. 296—297. 298—309. 311—321. 337—341. 359—360. 363—372. 383—385. 392—401. 409—414. 422—428. 441—450. 458. 466—470. 478—480. 483—495. 505. 528—530. 569. 622. 632—633. 654—655. 671. 696—700. 722—723. 725—728. 748—757. 759—760. 795—797. III. 5—8. 11. 16—18. 28—34. 40. 55—56. 62—68. 70—74. 78—79. 93. 100. 121—134. 144. 176—179. 190—191. 196—197. 200—204. 207—210. 222—237. 240—244. 264—294. 300. 309. 314. 346—352. 357—358. 370—374. 469—471. 474. 482—485. 506—511. 515—520. 522—524. 530—557. 564—565. 584. 592—593. 609—612. 635—638. 668. 670—673. 676—677. 682—688. 697—710. IV. 2—5. 8. 30. 56—68. 74—89. 130—142. 153—161. 164—166. 173. 195—197. 239—242. 265. 287—295. 300—304. 362—364. 388—399. 438—440. 448—452. 465—473. 499—511. 513—521. 530—533. 572. 581. 645—646. 665—668. 688—689. V. 5—8. 15—16. 32—34. 40—41. 43—44. 72—74. 77—79. 94—103 (excepto v. 98, qui iteratam actionem in singulis sacris faciendis indicat.) 109—123. 148—158. 167—171. 175—180. 198—200. 207—231. 244—262 (inclusi sunt nonnulli versus, in quibus proprie praesentia sunt) 281—285. 286—301 (in enunt. principal.) 315—326. 337—347. 375—379. 406—408. 485—489. 539—542. 545—547. 619—622. 641—643. 660—666. 677—679. 694—697. 765—780. 855—856. VI. 1—13. 77—80. 98—101. 157—159. 177—186. 210—211. 233. 244—

254. 290—291. 384—387. 407—412. 418—425. 476—477. 548—549. 703. 710. 724. 897—
 901. VII. 29—30. 35—36. 82—83. 107—111. 135—139. 141—147. 154—159. 167—169.
 274. 276. 285. 347—353. 377. 392—405. 416—420. 460—461. 467. 476—480. 503—514.
 520—522. 524—527. 573—586. 647—677. 695. 774—775. 784—800. VIII. 19—21. 68—70.
 79—80. 90—96. 135. 249—255. 260—265. 279. 283—288. 303—305. 369—373. 415. 455—
 462. 467—468. 490—491. 525—529. 554—559. 606—607. IX. 34—39. 44—45. 52—74.
 112—122. 164—175. 221—223. 303—318. 324—325. 330—350. 357—366. 379—380. 389.
 393—396. 420. 431—433. 438—441. 462—466. 474. 477—480. 502. 515—520. 524. 555—
 562. 567—575. 636—637. 645—646. 675—677. 688—690. 692—702. 720—727. 734—737.
 749—754. 763—770. 779—780. 788—789. 801—802. 807—814. X. 1—5. 118—121. 149—
 161. 166. 178—182. 195—198. 204. 207—210. 214—218. 224—228. 247—251. 258. 262—
 264. 287. 305—308. 308—310. 314—316. 323. 335—340. 346—361. 379—389. 395—400.
 402—416. 427—435. 439. 446—448. 451—452. 474—478. 480—487. 506. 511—519. 522—
 523. 535—545. 553—556. 562. 575—577. 584—585. 600. 604. 606. 638—646. 651—652.
 657—658. 663—667. 687—688. 690—706. 716—717. 728—730. 747—750. 768—771. 781—
 783. 788. 799—802. 810. 813—816. 856—860. 883—884. 888—896. 907—908. XI. 6—13.
 29. 77—80. 83. 107. 148—150. 192—202. 227—235. 249. 342. 448. 453—455. 468—486.
 520. 554—556. 565—566. 597—607. 648—675 (inclusi sunt nonnulli versus, qui proprie prae-
 sentia continent.) 685. 695—698. 718—720. 728—731. 742—750 (excepto versu 746.) 758—
 767 (in enunt. principal.). 805—808. 816—819. 821—822. 832—835. 853. 860—867. 868—901.
 915. XII. 3—4. 9. 46. 70—71. 88—94. 108—111. 121—126. 173—175. 195—196. 214—215.
 195—199. 214—215. 244—245. 257—258. 276—282. 325—340. 346. 362. 368—370. 375—
 376. 387—388. 403—412. 426. 432—434. 450. 456—467. 470—471. 478—483. 486—490.
 494—499. 507—532. 536. 552—553. 560—564. 577—586. 595—603. 608—616. 690—692.
 694—700. 724—734. 742—745. 748. 756—765. 785. 790. 843—844. 866.

Ad hos locos plurimi illi accedunt, quos a perfecto vel a plusquamperfecto incipientes in
 praesens transire infra videbimus, ut in longe maxima Aeneidis parte praesens historicum locum
 habere iure dicere possimus. — Sed iam ex hoc, quem proposuimus, locorum conspectu facile intellegi
 potest, quantum Vergilianus usus huius temporis praesentis a prosa oratione abhorreat. Nam non
 aolum locum habet in perpetua narratione et per multos versus continuata, quam concitatore et
 vividiore animi motu confectam dixeris, qualem exhibent: II. 212—240. III. 264—294. 530—557.
 IV. 56—68. 74—89. V. 765—780. VI. 1—13. 177—186. VII. 503—514. 573—586. IX. 164—
 175. 303—318. X. 149—161. 346—361. XI. 468—486. 668—901. XII. 325—340. 507—532.
 915—929 alii, sed multo saepius fit, ut, longiore intervallo per digressionem interposito, eodem
 ipso tempore in singulis vel binis versibus ad narrationem interruptam redeatur, quales loci sunt:
 I. 410. 611. II. 105. 115. 622. III. 78—79. 144. 474. 668 alii.

2. Sed Vergilium forma praesentis temporis loco perfecti praesentis vel logici usum esse,*)
 mihi persuaderi non poterat. Nam sexcentis locis, ubicunque sententia perfectum praesentis requirit,
 tam aequabili constantia idem tempus locum habere videmus, ut certa et firma apud Vergilium lex
 valere videatur, ne pro perfecto praesentis praesens ponatur. Conferas Aen. I. 40—45. 232—237.

*) Id quod etiam Wagnero videbatur, qui ad Eclog. VIII. 44. ita annotat: „edunt pro ediderunt, ut in prosa
 oratione dicendum fuisset; sic saepius poetae in vividiore oratione praesente utuntur pro perfecto“; idem annotat ad
 Aen. II. 665. „eripis pro eripuisti“.

242—248. 523—538. II. 541—543. 643—649. 657. III. 45—46. 76—77. 214—215. 417—419. VI. 342—357. 501—512. VII. 295—307. VIII. 144—145. etc. — Qui hanc legem evertere videntur loci, pauci sunt et in duo genera referri possunt. —

Alteri sunt eiusmodi, quorum in forma praesentis etiam notio perfecti insit, quales sunt: Eclog. VIII. 45: nec generis nostri puerum nec sanguinis edunt, ubi recte Ladewig annotat: „Die Dichter gebrauchen häufig nach griechischer Weise das Praesens von einer schon abgeschlossenen, aber durch ihre Wirkungen in die Gegenwart reichenden Handlung; so hier edunt, *τίκτουσι*, sie haben ihn erzeugt und sind seine Eltern.“ Huc pertinet etiam locus, quem idem Ladewig laudat. Aen. VIII. 141: ac Maiam . . . Atlas idem generat*) — sed alii, quos huc refert Ladewig (VIII. 294. IX. 266. X. 518) aliter explicandi sunt. Sed alii sunt loci, quos Ladewig non attulit, qui eodem modo interpretandi sunt, quales sunt. VII. 48: hunc Fauno et nympha genitum . . . accipimus — v. 646: ad nos vix tenuis famæ perlabitur auræ. — Ut enim a Graecis *ἀκούω, πυνθάνομαι*, ita etiam a Latinis omnis actio, quæ iam dudum incepta usque ad praesens tempus permansit, modo perfecto modo praesente exprimi potest.**)

Sed huc referendi sunt loci quales Aen. I. 49: Saevus ubi Aecacidæ telo iacet Hector — V. 371: quo maximus occubat Hector X. 706: Paris urbe paterna occubat. — Nam interdum fit, ut praesens verbi primæ et secundæ coniugationis locum perfecti coniugationis tertiæ teneat. Ut stare dicitur, qui constitit, possidere, qui possedit (possido), ita iacere is potest dici, qui iactus est vel cecidit, occubare, qui occubuit;***) (cfr. Haeckermann: Explicat. Vergil. specimen program. Greifswald 1853. pag. 17.) Atque eodem modo facile explicabis Aen. I. 630: Non ignara mali miseris succurrere disco —, nam disco idem valet atque edoctus sum ut Graecis *μανθάνω*. II. 665: quod me per tela per ignes Eripis — iam recte interpretatur Weidner (p. 427) = haec est illa tutela, ut sententia sit: eripuisti me et etiam nunc eripis. III. 336: Sola Harpyia Celaeno prodigium canit — quod enim cecinit, etiam adhuc viget, nondum enim solutum est. IV. 549: Tu lacrimis evicta meis . . . malis oneras atque obicis — i. e. onerasti et etiam nunc oneras, cum ei oneri succumbat. Neque recte iudicasse Madvigium puto, qui hoc loco praesens esse historicum censet et diversi generis exempla confundit (Madv. Gram. § 636. Anmerk. 1.). VII. 196: auditque advertitis aequore cursum —, nihil impedit, quominus praesens proprie dictum esse arbitremur; Latinus enim scire non poterat, num Aeneæ navigatio ad finem iam perducta esset. VIII. 211: Aurea nunc . . . regia caeli accipit — i. e. accepit et accipit, ut eum habeat. Sed alia est ratio eorum praesentium, quæ cum perfecto coniunguntur, qualia IV. 228. VII. 363, quæ infra, ubi de perfecto disseretur, explicabuntur.

Alteri sunt loci, qui ab interpretibus huc referuntur, neque huc pertinent. Sunt maximam partem ea praesentia, quæ in enuntiationibus relativis non perfecti praesentis sed historici, interdum imperfecti (vid. 3.) aut plusquamperfecti (vid. IV. 3. 6.) locum tenent, qualia sunt: II. 275: quantum

*) Cfr. Uppmann de temporum usu program. Düsseldorf 1861. pag. 10 med.

**) Cfr. Caes. de bell. Gall. VI. 24: Nunc quod in eadem inopia, egestate patientiaque Germani permanent — Sed alii aliter legunt.

***) Ita iam Heyne iacet pro perlit dictum esse interpretatur, sed Wagnero aliter visum, qui pro perfecto id positum esse censet, sed quæ ipse attulit eius rei exempla non id probare videntur, et si eiusdem viri notam ad Aen. IX. 260 comparaveris, ubi praesentia, quæ excitat, ad certorum substantivorum proprietatem adstringere conatur, iam intelleges hanc interpretationem viro doctissimo ipsi displicuisse. Quid enim nova explicatione opus erat, cum aliis locis praesens pro perfecto etiam in enuntiationibus relativis, (quales sunt I. 99. II. 275, 662 a Wagnero ipso laudatæ) poni, traditum sit?

mutatus ab illo Hectore, qui redit — i. e. qui redierat. II. 207: pectora quorum — exsuperant undas — i. e. exsuperabant. II. 338: quo fremitus vocat — i. e. vocabat. III. 28: quæ prima arbos vellitur — i. e. vulsa est IX. 266: quem dat Sidonia Dido — i. e. quem dedit aut dederat —; similiter IX. 361. X. 313. 351. 518. XI. 172.*).

Quæ omnibus his locis inveniuntur praesentia nihil obstat, quo minus pro perfecto historico posita habeantur, praesertim cum in enuntiationibus primariis, quæ praecedunt vel subsequuntur, idem praesens historicum locum habeat. Ita iam Madvig iudicavit in opuscul. II. pag. 225. — Sed huc etiam illum versum referri velim VIII. 294: tu Cresia mactas prodigia, — ut mactas loco perfecti historici positum esse iudicetur. Sed v. II. 663: patrem, qui obtruncat ad aras — melius interpretaberis, si praesenti tempore rem, quæ Pyrrhi tamquam iam propria sit, significari dixeris, ut sententia sit, Pyrrhum parricidam esse, qui nihil sancti habeat.

Quodsi hi loci ita explicantur, ne unus quidem, quantum scio, proferri potest locus, ex quo efficiatur, Vergilium praesente pro eo perfecto praesentis, quod rem iam esse absolutam et ad finem perductam declaret, usum esse; sed si quibusdam locis id fieri videtur, perfectum praesentis eius generis est, quod actionem inchoatam usque ad praesens tempus continuari indicet. —

3. Novum quoddam et prosæ orationis insolitum Vergilius in Aeneide instituit, quod praesente saepissime pro imperfecto usus est. Qua de re nihil dubii esse potest; nam plurima sunt exempla eorum locorum, in quibus aut sententia pro praesente, quod exstat, imperfectum requiritur, aut ipse poeta in eadem re describenda ab imperfecto ad praesens aut vice versa transit. Conferas descriptionem novæ a Tyriis conditæ urbis I. 423 — 429: instant ardentes Tyrii, pars ducere muros —, ubi praesentia et infinitivi historici (qui locum imperfecti tenent) sese excipiunt, aut descriptionem portarum templi v. 466: namque videbat — et paulo post v. 470: agnoscit lacrimans — et v. 471: Tydides multa vastabat — et v. 476: fertur equis — et v. 479: interea . . ibant — et v. 490: ducit . . ardet —. Atque ut omnem huius rei dubitationem auferam, nubem quandam exemplorum adiciam, ut ne subtilissima quidem interpretatione aliter statui possit, quam ut Vergilii proprium esse dicamus usum praesentis loco imperfecti.**). Loca, quibus hoc praeceptum probatur, sunt: Aen. I, 18, 26, 53—57, 106—107, 118, 145—146, 158, 178—179, 418, 421—429, 476—478, 490—494, 709—714, 726—727. III, 13, 60, 210—212, 659—660. IV, 281, 285—286, 525—528. V, 553—574 (558), 583—587. VI, 22—26, 493, 550—555. VII, 58, 84, 86, 89—91, 163—165, 184, 250—254, 278—279, 243, 798—800, 812—813. VIII, 258, 281—282, 310—312, 592—596, 618—619, 660—662, 680—705, 720. IX, 50, 229, 508, 575, 790. X, 138, 176, 183, 211—212, 270—271, 440, 500, 680, 758, 761, 802, 836—839, 857. XI, 3, 85—92, 191. 217—224, 491, 549—550, 577, 678—683, 693, 726, 774, 837. XII, 85—86, 102, 162—163, 219, 747.

Iam ex hoc usu praesentis loco imperfecti repetendum esse videtur, quod idem praesens interdum de conatu, quem dicunt grammatici, in usu est, quæ vis alias soli imperfecto attribui solet; conferas X, 801: proturbant eminus hostem — i. e. proturbare conantur, XII, 152: si quid praesentius audes — i. e. audere vis; cuius rei iam Ladewig monet, qui ex Horatio excitat locum Epist. I, 18, 7: quæ se commendat — i. e. quæ se commendare studet.***) Quodsi causam huius Vergilianæ ra-

*) Wagner talia ad substantivorum vim refert, ut donum, munus, proles, victor his significantur; sed probabilius erat, eadem ad participiorum vim revocare, ut data, missa, genita, victa significant, sed neque id probari potest.

**) Sed hunc Vergilianum usum poetas posterioris temporis imprimis Ovidium imitatos esse, pluribus verbis dici haud necesse esse puto.

***) Cfr. Ovid. Met. III, 84.

tionis, qua in locum imperfecti præsens substituitur, investigaverimus, in ipsa poesis natura et ratione eam esse positam inveniemus. Quæ cum id maxime sibi propositum habeat, ut omnia, quæ describit, ita vivide, clare, distincte referat, ut quodammodo oculis et sensibus percipiantur, longiorem descriptionem et complurium imaginum enumerationem longa serie continuatam, quæ audientium vel legentium animos nimis exerceat et defatiget, fugit et ea ratione evitat, ut ex descriptione in narrationem abeat et res fixas et immutabiles in actiones prætereuntes more Homérico commutat; qua de re iam noster Lessing in Laocoonte subtilissime disseruit.

4. Sed sunt quidam loci, quibus præsens pro futuro positum videri possit. Quos si accuratius perspexerimus, eorum nullum reperiemus, ex quo id pro certo confirmetur. Atque primum huc pertinent formæ illæ interrogationis, quæ in prosa oratione futuro tempore vel coniunctivo præsens exprimi solent, quales sunt Aen. II, 678; cui pater et coniunx quondam dicta relinquo? III, 88: quem sequimur? quoque ire iubes? — v. 367: quæ prima pericula vito — v. 481: quid ultra Provehor et fando surgentis demoror austros? — IV, non fugis hinc præceps? — XII, 35-39. Quam interrogationis formam satis expeditis videtur Madvig in opuscul. II. p. 40 (Hauniae 1842): „Latini,“ inquit, „cum semet ipsos aut inter se interrogant, quid faciendum sit, sæpe, quemadmodum nos Germani in familiari sermone, tamquam de re, quæ iam fiat, indicativo modo præsens temporis utuntur; fere autem constanter id faciunt, cum aut de ea re quærunt, quam se facturos non dubitent, aut de sententia et iudicio ita interrogant, ut *non tam deliberent quam aut necessarium iudicium significant* sq. — Nostri homines hic sæpe aut coniunctivum requirunt aut futurum.“ Atque fortasse brevius et accuratius id præceptum ita expresseris, ut in omnibus interrogationibus, in quibus nihil dubii insit, nullum esse locum coniunctivo dubitativo dicas. Verum vir doctissimus locos ex Cicerone, Terentio excitavit, sed quos ex Vergilio modo attulimus, omisit. At alium ex Aeneide locum huc revocat, XI, 389: imus in adversos? — sed interrogationis signum, quod Heinsius, Heyne, Ladewig poni volebant, a compluribus interpretibus (Wagner, Ribbeck, Kappes) iure omissum est. — Sunt porro alii loci, quibus præsentis tempore id, quod instat, quam celerrime confectum iri significatur. Huc pertinet iam primus Aeneidis versus:*) arma virumque cano — II, 701: sequor, et qua ducitis, adsum — X, 442: Solus ego in Palanta feror (Das præsens von dem, was augenblicklich eintreten soll, vgl. XII, 13. Ladew.). Huc pertinet locus a Madvigio laudatus XI, 389: imus in adversos — IX, 21: sequor omnia tanta (cfr. not. Wagneri ad h. loc.) — Alii sunt loci, quibus poeta expresse et consulto adverbio adiecto formæ temporis præsens significationem futuri attribuendam esse ipse indicavit, quales Aen. I, 49: et quisquam nomen adorat *praeterea* — VI, 791: hic vir, hic est, tibi quem promitti *sæpius* audis — X, 439: *mox* illos sua fata manent. Restat, ut de illis locis dicam, ubi in enuntiatione principali tempus futurum, in enuntiatione adiecta præsens positum esse videmus, velut Georgic. I, 189: si superant fetus, pariter frumenta sequentur Aen. I, 610: . . laudesque tuæ manebunt, quæ me cunque vocant terræ — 606: si pereo, hominum manibus periisse iuvabit —. Sed id non Vergilii proprium est, sed etiam Ciceronis aliorumque scriptorum; cfr. Zumpt Gramm. § 510; idemque admonuit Madvig multis exemplis allatis in opusc. II. p. 80 not.

Iam quantum præsens valeat, ubi cum perfecto, aut plusquamperfecto coniungitur, infra, cum de his temporibus dissetur, explicabitur. Sed priusquam disputationem de temporis præsens usu absolvam, non prætermittendum esse puto, quod Wagner, disertissimus ille Vergilii interpres, obser-

*) Atque nescio an Horatius in art. poet. v. 137 ideo illum versum: Fortunam Priami cantabo et nobile bellum — reprehenderit, quod in ipsa forma temporis futuri latitudo quaedam vocis (nos: ein Sichbreitmachen) insit. —

vatum esse vult (Quæst. Vergil. VII. 3. Tom. IV. p. 396). Per præsens, inquit, ad futura aut proxime subiecta attendere iubemur, ut cum orationem alicuius exhibiturus est poeta. Inde fit, ut verbum *fatur*, a *dfatur*, quoties fere apud Vergilium legitur, futurum indicet sermonem, *fatus* autem et *effatus* prægressum sq. — Cui sententiæ quominus assentiar, non solum ipsa præsens temporis significatio obstat, quod ipsam rem, quæ præsente expressa est, nulla mora subsequentem vel subsequituram esse indicare potest, neque tamen aliam rem, quam nondum cognovimus, subsequituram aut expectandam esse, quas res inter se diversissimas vir doctissimus confudit, sed etiam tot versus eidem regulæ repugnant, ut respondentium an repugnantium versuum numerus maior sit, admodum dubitari possit. Nam ut illos omittam locos, quos Wagner ipse aut propter metri necessitatem eximit, quales sunt Georg. IV, 530, Aen. IV, 632, V, 799, VI, 538, 666, VII, 194, XII, 138, aut propter adiectum tempus perfectum, IV, 650, VI, 455, VIII, 611 — multo plures sunt loci, de quibus saepe ne id quidem dici potest, quales sunt: Aen. I, 64, 325, 385, 406, 521, 614. II, 2, 592, 687. III, 320, 492. IV, 114, 650. V, 303, 409, 799. VI, 1, 125, 321, 372, 398, 455, 562, 672, 868. VII, 95, 212, 357, 435, 451. VIII, 611. IX, 5, 17, 82, 319, 334, 480. X, 251, 420, 621. XI, 123, 251, 534, 623, 718, 840. XII, 18, 47, 138, 312.

II.

De imperfecti temporis usu.

Cum forma imperfecti temporis apud Vergilium in universum eadem fere vi sit, qua in prosa oratione, iam disputatio de hoc tempore paucissimis contineri poterit. Neque id repeti necesse est, quod iam supra multis exemplis illustratum est, a Vergilio saepissime pro imperfecto praesens poni ea ratione, ut rerum descriptio in narrationem convertatur.

1. Verum id non praetermittendum esse puto, quod multis locis magnam affert lucem, imperfectum de conatu, quod dicitur, saepius locum habere, quam quod ab interpretibus observatum esse video, ut singulos locos, qui huc pertinent, referre, non supervacaneum sit. Occurrunt talia imperfecta in Aen. I, 31: arcebat longe Latio — v. 239: hoc equidem Solabar (suchte mich damit zu trösten) — v. 360: socios parabat (suchte zu gewinnen) — v. 447: hic templum . . Dido condebat*) — v. 748: noctem sermone trahebat — II, 344: et gener auxilium Priamo Phrygibusque ferebat Infelix — v. 382: visu tremefactus abibat — v. 672: neque extra tecta ferebam (cfr. 673—674) — III, 19: sacra . . divisque ferebam. v. 492: lacrimis affabar obortis (ich bemühte mich unter her-vorbrechenden Thränen zu sprechen) — VI, 468 (vid. Ladew.) — XI, 4: vota deum primo victor Solvebat Eoo (aliter Ladewig, de cuius interpretatione iam ad I, 447 dictum est) — v. 244: victor Gargani condebat Iapygis arvis — XII, 394: augurium citharamque dabat (Ladew. recte vertit: an-bot) — v. 736: conscendebat equos . . Dum trepidat — XII, v. 901: ille manu raptum trepida torquebat in hostem . . sed neque —.

2. Sed alter est apud Vergilium usus imperfecti, qui prosa quidem oratione haud plane alienus

*) Wagner ad h. loc. „aut quia restabat aliqua pars operis, aut, quod verum (esse) puto, quia rem imprimis memorabilem expositurus est poeta“ —. Sed posterius de perfecto potius quam de imperfecto valere infra videbimus. Sed Ladewig (cfr. II, 1) hoc imperfecto, cui perfectum praecedat, rem consecutam significari vult; — sed ad rem consecutam indicandam non imperfectum sed praesens adhiberi infra demonstrabimus. At quem locum Weidner (Comment. p. 192) ex Caes. b. civ. I, 41 excitavit, nihil huc pertinet, cum apud Caesarem singulae partes totius operis conficiendi imperfecto describantur. Itaque optimum esse puto, si verbum *condebat* de templo nondum plane confecto (cfr. v. 423: instant ardentes Tyrii), sed brevi conficiendo accipiat.

est sed alia ratione, quam qua apud poetam locum habet. Nam cum in soluta oratione duae actiones, quae eodem temporis spatio fiunt, ita coniungi soleant, ut, quae actio adiecta vel inferior est, enuntiatione adiecta, coniunctionis particula praemissa, cum enuntiatione potiore vel principali contineatur, Vergilius, quae poeticae orationis est ratio, adiectam enuntiationem solutam et coniunctionis vinculo liberam fecit, sed eam esse adiectam enuntiationem tempore imperfecto, principalem vel praesente historico vel perfecto expressit. Iam quanto emolumento poeticae orationi haec sit ratio, quae enuntiationum connexus tamquam tenuissimis lineamentis adumbratur, infra ubi de perfecto dissemus, fusius explicabitur, sed iam hoc loco uno alterove exemplo haec res illustrari potest. Conferas pulcherrimos illos versus Aen. IV, 522—532: nox erat, et placidum carpebant fessa soporem . . . at non infelix . . . solvitur . . . accipit . . . ingeminant . . . saevit, . . . fluctuat —. Descriptionem enim noctis tranquillae ideo praegredi videmus, ut non solum tempus, quo Dido mortis sibi consciscendae consilium ceperit, sciamus, sed quo magis tranquillitate mediae noctis opposita, perturbationem et vehementissimos animi motus infelicis reginae sentiamus et commiseratione afficiamur. Sed totus effectus comminutus et debilitatus esset, si poeta duas diversissimas res in unam periodum contraxisset. Attamen rerum connexus temporum varietate intellegitur, cum, quae rerum sola adumbratio est et cui in prosa oratione imperfectum praemissa coniunctionis particula locus esset, in imperfecto posita sit, quae rerum capita sunt, praesente historico narrentur. Nam verbo *quierant* notionem imperfecti (quia ab inchoativo proprie ducitur) iam Wagner ad hunc locum monuit itemque Uppenkamp (p. 4). At quae inter versus primos et extremos intercedunt praesentia, ea ratione intelligi debent, ut, cum imperfecto res universa expressa sit, tempore praesenti singulae partes describantur, id quod etiam perfecto praecedente eadem praesentis forma indicari infra videbimus. III, 147: Nox erat, et terris animalia somnus habebat . . . visi ante oculos — V. 721: et nox atra polum bigis subvecta tenebat, visa dehinc — IX, 459: et iam prima novo spargebat lumine terras . . . Turnus in arma viros . . . suscitatur — X, 256: interea revoluta rubebat . . . noctemque fugarat . . . principio sociis edicit —, ut enim imperfecto, quae eodem tempore fiant, ita plusquamperfecto, quae iam praegresso tempore facta sint, indicatur. Similiter se habet v. 216: iamque dies caelo concesserat . . . Phoebe medium pulsabat Olympum . . . Aeneas sedens clavamque regit velisque ministrat —.

Neque desunt loci, quibus sententiarum connexus particula *cum* aut in superiore aut in posteriore enuntiatione adiecta aperte exprimitur, quales sunt IV, 6: postera Phoebea lustrabat lampade terras Humentemque Aurora polo dimoverat umbram, Cum sic unanimum adloquitur — VII, 25—28, 148—150. VIII, 26—28 alii. —

Sed interdum eo ipso imperfecto indicatur, res iam narratas eodem tempore accidisse, quo res, quae imperfecto narrantur fierent, exempli gratia XI, 100: iamque oratores aderant ex urbe Latina — i. e. eodem tempore, quo Aeneas apud Euandrum versabatur. XI, 532: velocem interea . . . Opim . . . compellabat . . . et ore dabat. — Huc etiam pertinent versus I, 695—696: iamque ibat dicto parens et dona Cupido Regia portabat — i. e. eodem tempore, quo Venus Ascanium in altis Italiae lucos ferebat. —

3. Neque illud hoc loco praetereundum esse puto, quamvis non proprie ad temporum usum spectare videatur, Vergilii esse proprium, duo imperfecta ita coniungere, ut parallelismo quodam, quem vocant, membra orationis sibi respondeant, quae ex re haud raro homoeoteleuta, quae vocantur, efficiuntur; cfr. I, 31—32, 448—449, 479—480 (homoeotel.), 508, 518—519 (hom.), 622, 625—626 (hom.), 695—696, 748—749. II, 29—30, 88, 92—93, 124—125 (hom.), 209—211, 456—457 (hom.), 588, 636, 650, 672, 674, 730, 801—802. III, 19—21, 140, 142, 147, 303, 344.

354—355. IV, 189—190 (hom.), 256—257 (hom.), 331—332 (hom.), 410, 485, 686—687. V, 1—2, 98, 159, 385—386 (hom.), 614—615, 853. VI, 213, 313—314, 358, 468, 518—519, 589. VII, 25—26, 34, 161, 187—188 (hom.), 489, 491—492, 538—539, 698, 755, 782. VIII, 33—34, 106, 162, 196—197, 281—282 (hom.), 308—309, 359—360 (hom.), 584, 641, 646—647 (hom.), 653, 657, 674. IX, 80—81, 249—250, 369, 371, 597. X, 213—214 (hom.), 222, 756, 795, 834. XI, 99, 211—212, 341, 445—446 (hom.), 534—535, 545—546, 769—770. XII, 55, 311—312, 378, 673. — Quodsi ex his exemplis, quibus sexcenta alia ex aliis rebus adici possunt, satis apparet, quantum Vergilli fuerit studium concinnæ et elegantis orationis, iam iure infra contendere videbimur (cfr. VII.), poetam, ubi ab hac concinnitatis lege discesserit, nisi gravissimis causis discessurum non fuisse.

III.

De perfecti temporis usu.

Priusquam de vi ac ratione perfecti Vergiliani disputationem incipiam, illud praeceptum refutandum videtur, quod Wagner in Quaest. Vergil. (Tom. IV. quaest. VII, 5. pag. 396) de huius temporis usu tradidit. „Perfectum, inquit, res denotat quietiores et compositas.“ Quæ definitio neque proprietatem Vergiliani perfecti tangit, neque iisdem exemplis, quæ vir doctissimus ad suam sententiam comprobendam attulit, confirmatur. Affert versus illos Aen. I, 124: Interea magno misceri murmure pontum Emissamque hiemem sensit Neptunus et imis Stagna refusa vadis, graviter commotus; et alto Prospiciens summa placidum caput extulit unda — . Sed quis intellegat, quemadmodum dici possit, poetam forma perfecti rem quietiorem et compositam denotare voluisse, cum de mari ab imo refuso, de tempestate emissa, de deo graviter commoto dixerit? Rectius vir doctissimus dixisset, si perfecti forma rem eximiam gravioris momenti magnaque dignitate denotari tradidisset, quamquam et haec explicatio ad propriam vim virtutemque Vergiliani perfecti designandam non sufficit. Sed propria et vera perfecti notio, quæ omnia significationum genera uno quodam vinculo complectitur, inde petenda est, ut, quo discrimine a praesente differat, satis intellegatur. Cum enim, ut iam supra demonstratum est, praesentis forma apud Vergilium historici temporis sustineat vicem, iam illa latinorum scriptorum propria ratione narrandi fit, ut omnia, quæ huius temporis forma referuntur, inter se connexa et colligata et alia ex aliis effici videantur. Itaque iure hoc praesens tempus etiam *relativum* appellare possumus, quo singulae res non quantum per se valeant, sed ex connexu rerum sive praecedentium sive subsequentium existimandæ sunt. At perfecti Vergiliani contraria est ratio. Huius enim temporis forma velut subsidio poeta ita utitur, ut res absolutas magis, quæ iam per se ipsæ oculis subiciantur nostrosque animos in se convertant, dilucidiores efficiat atque in lucem proferat. Itaque poeta, quotiescunque insignem quandam per se rem, vel extra ordinem et solitum morem positam, vel novam et inexpectatam existere, vel ubi homines aut res distinctius et expressius sibi opponi, vel simile aliquid fieri, significare voluit, ad perfecti formam transiit, ubi ad quietiorem et consuetum narrationis cursum deflexit, ad praesentis formam revertit. Hac igitur vi et significatione perfectum *absolutum* tempus nominamus atque hoc discrimine formas praesentis et perfecti sibi esse oppositas volumus. Sed in hanc perfecti notionem multa et varia referenda sunt significationum genera, quæ cum singula per se conspexeris, diversa videbuntur, sed cum ad altiore amplioreque notionis vim redieris, omnia simile valere atque in unum referri reperies.

1. Atque primum poeta, ubicunque altiore quodam cothurno incedit et pleniore ore sive res sive sententias pronuntiat, relicto tempore praesenti, tamquam id tenue sit et tritum prae rerum magnitudine, ad perfectum transcendit, neque raro fit, ut iam saepe verborum sono et metri pedibus hoc consulto et dedita opera factum esse sentiamus. Conferas Aen. II, 52—53: contorsit, stetit illa tremens, uteroque recusso Insonuere cavæ gemitumque dedere cavernæ —, quibus in versibus iam verborum sonitu pedibusque dactylicis, ex quibus solis vers. 53 constat, magnificentiam quandam dictionis facile cognoscimus. Neque aliter res se habet in illo epiphonemate v. 241—243: o patria . . . substitit atque utero sonitum quater arma dedere — vel II, 172—175: — arserunt coruscae Luminibus flammæ . . . Sudor iit, terque ipsa solo (mirabile dictu) Emicuit — v. 531: ut tandem ante oculos evasit et ora parentum Concidit (perf.) ac multo vitam cum sanguine fudit (non fundit) — v. 534: nec tamen abstinuit, nec voci iræque pepercit — v. 545: coniecit. Et summo . . . pependit — v. 551: traxit et in multo lapsantem sanguine nati Implicuitque coma laevam dextraque coruscum Extulit ac lateri capulo tenus abdidit ensem — (v. 554 ex dactylis constat) — v. 791: dicere deseruit, tenuisque recessit in auras — ubi celeritas evanescendi iam dactylicis pedibus depingitur. III, 195: noctem hiememque ferens, et inhorruit unda tenebris (vera, dactylic.) v. 566—567: ter scopuli clamorem inter cava saxa dedere, Ter spumam elisam et rorantia vidimus astra — ubi iterum sonorum quandam picturam cognoscimus: v. 673—674: contremuere undae penitusque exterrita tellus Italiae curvisque immugiit Aetna cavernis — IV, 167—168: fulsere ignes et conscius aether Conubiis, summoque ulularunt vertice nymphae — v. 650: incubuitque toro dixitque novissima verba — v. 690: ter sese attollens cubitoque adnixa levavit, Ter . . . revoluta torost oculisque errantibus alto Quæsivit caelo lucem ingemuitque reperta — V, 477: dixit, et adversi contra stetit ora iuveni, . . . Libravit dextra media inter cornua caestus, Ardus effractoque inlisit in ossa cerebro — v. 505: intremuit malus timuitque exterrita pinnis Ales ingenti sonuerunt omnia plausu —. Sed ne nimium spatium in exemplis referendis amittamus, iam locis indicandis continebimur. Quæ huc pertinent exempla sunt: I, 173—175, 353—356, 402—405, 588, 736—739. II, 134—135, 430, 460—465, 590—593, 688, 787—790. III, 198—199, 562—563. V, 10—11, 85—93, 200—204, 335—336, 357—358, 541, 571, 579, 580—582, 598—600, 839. VI, 54, 227—231, 538. VII, 450—451, 456—457, 497—499, 515—518. VIII, 217—218, 237—239, (241—242), 389—390, 615—616. IX, 14—17, 418—419, 535—537, 622—624. X, 139, 319, 343—344, 390—394, 424, 578—579, (633—635), 686 (v. dactyl.), 711, 732—735, 776—778, 796—799, 867—873 (interiectum praesens v. 870 pro imperfecto positum). XI, 95, 189—190, 462, 574—575, 578—580, 676, 794—798, 858—860, 864. XII, 341 (vers. dactyl.), 539—542, 669—671, 860, 907, 938—939. Qui uncis inclusi sunt loci, etiam aliter, ut infra videbimus, accipi possunt. —

2. Neque multo alia est altera ratio perfecti usus, qui in animi affectibus describendis locum habet. Ubi enim poeta maiores animi motus, quibus depingendis cum maxime delectatur, vel doloris vel metus vel perturbationis alicuius vehementioris relaturus est, eiusdem temporis perfecti formam tamquam ampliore et graviore utitur. Cfr. II, 120: obstipuerunt animi, gelidusque per ima cucurrit Ossa tremor — v. 774: obstipui, steteruntque comæ et vox faucibus haesit, qui versus redit III, 48. v. 260: deriguit, cecidere animi — v. 308: deriguit visu in medio, calor ossa reliquit — IV, 279: at vero Aeneas aspectu obmutuit amens Arrectaeque horrore comæ, et vox faucibus haesit — V, 172: tam vero exarsit iuveni dolor ossibus ingens Nec lacrimis caruere genæ — VI, 558: constitit Aeneas strepitumque exterritus hausit — VII, 445: talibus Allecto dictis exarsit in iras — VIII, 121:

obstipuit tanto percussus nomine Pallas — IX, 475: at subitus miseræ calor ossa reliquit, excussi manibus radii revolutaque pensa — X, 823: ingemuit miserans graviter dextramque tetendit — XI, 840: ingemuit deditque has imo pectore voces — XII, 154: cum lacrimas oculis Iuturna profudit Terque quaterque manu pectus percussit honestum. —

Sed interdum poeta in his animi affectibus describendis vel eo consilio forma perfecti temporis usus esse videtur, ut novi aliquid et inopinati, quod extra rerum gestarum seriem et ordinem positum esset, fieri significaret, quem in finem etiam perfecti formam locum habere infra videbimus. Cfr. II, 377: et extemplo . . sensit medios delapsus in hostis: obstipuit retroque pedem cum voce repressit — v. 559: ac me tum primum saevus circumstetit horror Obstipui, subiit cari genitoris imago — III, 298: obstipui — V, 529: attonitis haesere animis —. Sed quaecunque causa huius perfecti est, id certe sexcentis exemplis probari potest, formam perfecti temporis saepissime ad animi concitatoris motus exprimendos consulto a poeta adhibitam esse; cfr. etiam: I, 513, 613. II, 73, 575, 736. III, 48. V, 404. IX, 197, 293—294, 498. XI, 120 (II, 1), 296, 376, 451—452. XII, 238, 665—666, 867—868 alia. —

3. Tertia ratio huius perfecti usus est ea, ut poeta, quotiescunque a proprio carminis argumento digreditur, sive suam sententiam suosque sensus expressurus, sive parvum quendam excursum facturum, sive res, quæ modo leviter argumentum propositum tangunt, epico more subiuncturus, ad perfecti formam transgrediatur, ubi vero interruptam continuatæ narrationis materiem resumit, ad praesentis formam redeat. Ita artificiose iam temporum formis poeta ea, quæ rerum capita sunt, discrevit ab iis, quæ adiuncta atque interposita haberi voluit. Conferas digressionem de Aeoli imperio interiectam. I, 60—62: sed pater omnipotens speluncis abdidit atris Hoc metuens, molemque . . Imposuit, regemque dedit —, vel de Sinone et Palamede II, 87—96, vel de Graecorum fuga v. 108—113, de Creusa amissa v. 739—746, sed ad Aeneæ demigrationem rediens, quod rerum caput est, v. 774: Ascanium . . commendo sociis et . . recondo —, de Harpyiarum natura III, 212—213, de Andromaches et Heleni fortuna, v. 325—329, 333—336 (Pyrrhi vero fortuna satis accommodate historico praesente dignoscitur v. 332), de Anchise precante v. 525—526, de Achaemeneide adveniente v. 596—599, de animi affectibus, quibus Anna Didonem inflamat IV, 54—55: his dictis impenso animum flammavit amore, Spemque dedit dubiæ menti solvitque pudorem — qui versus extra rerum gestarum seriem positi separatim tenent locum; v. 163: Dardaniusque nepos Veneris diversa per agros tecta metu petiere (quod per parenthesin dictum accipiendum est). V, 85—93, ubi singulae serpentium actiones per se oculis subiectæ multo magis nostros animos in se convertunt. v. 541: nec bonus Eurytion praelato invidit honore (quod per interclusionem dictum esse satis apparet) — v. 598—600 (aperta digressio). — VI, 16—20 (digressio de Daedali fuga) — v. 413—414 (per interclusionem de magno Aeneae pondere dictum). VII, 23—24 (de Neptano navem impellente) — v. 66—67 (de apium examine) — v. 118—119 (de augurio erepto) — v. 757—760 (per digressionem) — VIII, 87 (per interclusionem) — v. 165—167 (digressio de hospitio inter Euandrum et Anchisen iuncto) — v. 319—336 (de Saturni et Thybris regno) — IX, 23—24 (de actione, quæ nihil ad rem propositam valet) — v. 328 (per interclusionem) — v. 648—649 (de Bute Anchisæ armigero, quos versus etiam Ribbeck uncis inclusit) X, 400: hoc spatium tantumque moræ fuit Ilo (quasi uncis inclusum) — v. 419 (annotatio interposita) — v. 804 (quod Ribbeck recte uncis inclusit) — XI, 542 (digressio de Camilla) XII, 64—66 (de Laviniae pudore) — v. 322 (sententia ipsius poetæ) — v. 538—541 (epiphonema, quod vocant, poeticum). —

4. Sed huc pertinet etiam quarta Vergiliani perfecti ratio, qua homines vel res sibi esse con-

trarios atque oppositos indicatur. Nam multo distinctius singulae actiones et res dignoscuntur et sibi oppositae videntur, si perfecti forma potius exprimuntur quam praesentis, cum in illo vis discernendi, in hoc coniungendi insit. Cfr. V, 335: nam sese opposuit Salio per lubrica surgens, Ille autem spissa iacuit revolutus harena — v. 443: ostendit dextram insurgens Entellus et alte Extulit ille ictum venientem a vertice velox Praevидit celerique elapsus corpore cessit; Entellus vires in ventum effudit et ultro Ipse gravis graviterque ad terram pondere vasto Concidit — VII, 618: abstinuit tactu pater aversusque refugit Foeda ministeria et caecis se condidit umbris — VIII, 66: dixit, deinde lacu fluviis se condidit alto Ima petens; nox Aeneas somnusque reliquit — X, 785: transit intextum tauris opus imaque sedit Inguine, sed vires haud pertulit — XI, 908: Ac simul Aeneas fumantis pulvere campos Prospexit longe Laurentiaque agmina vidit, et saevum Aeneas agnovit Turnus in armis Adventumque pedum flatus audivit equorum — XII, 483: quotiens oculos coniecit in hostem Alipedumque fugam cursu tentavit equorum, Aversas totiens currus Iuturna retorsit —; cfr. III, 668. IV, 253—254, VI, 222—224, 538. VIII, 256—257. X, 276, 310—311, 444. XII, 774—782 alia.

5. At poeta non solum ad res sibi oppositas indicandas forma pleniore perfecti usus est, sed ut novam aliquam rem aut necopinatam existere, quae animos in se converteret, significaret. Optime ita hanc formam germanice reddemus, si vocabulum „Da“ enuntiationi praemiserimus, utpote cum ipse poeta haud raro particulam, „tum“ aut „hic“ addiderit. Cfr. III, 180: Anchisen facio certum remque ordine pando. Agnovit prolem ambiguam (Da erkannte er das Doppelgeschlecht) — I, 348: quos inter medios venit furor (da trat Leidenschaft zwischen diese) — v. 451: hoc primum in luco rova res oblata timorem Leniit — v. 497: dum stupet . . regina ad templum . . incessat — v. 728: hic regina gravem gemmis auroque poposcit Implevitque auro pateram — II, 407: ecce trahebatur passis Priameia virgo Crinibus . . Non tulit hanc speciem — IV, 453: quo magis inceptum peragat lucemque relinquat, Vidit (Da sah sie) — V, 183: hic laeta extremis spes est accensa duobus — v. 201: attulit ipse viris optatum casus honorem — v. 204: infelix saxis in procurentibus haesit — v. 331: hic iuvenis iam victor . . Haud tenuit . . sed concidit — v. 604: hic prima fortuna fidem mutata novavit — VIII, 142: hic pater omnipotens . . . intonuit. IX, 2: Atque ea diversa penitus dum parte geruntur Irim de caelo misit Saturnia Iuno — XII, 446: vidit ab adverso venientis aggere Turnus Videre Ausonii —. Adde I, 226, 314, 365. 418, 488, 521, 708. II, 41, 271, 310, 590. III, 206. IV, 297—299, 557. V, 140, 358, 381, 490, 799. VI, 190—192, VII, 192—193, 494. VIII, 200, 222. XI, 73, 699. XII, 17, 251, 371—373, 420—424, 491—493 alia.

6. Sed non magis ut rem novam et inopinatam existere, quam ut rem iam esse finitam et absolutam denotaret, perfecti forma usus est poeta. Cum enim formae perfecti ea sit vis, ut eadem singulae res per se magis existant et ab aliis discretae videantur, iam ad finem alicuius partis faciendum id multo aptius est quam praesens. Quae res iam inde probari potest, quod plerumque in fine partium narrationis, ubi poeta ad aliam partem iam transiturus est, perfecti formam positam esse videmus. Cfr. I, 301: volat ille per aëra magnum Remigio alarum, ac Libyae citus astitit oris —, hoc enim facto iter et quae ad iter pertinent, absoluta sunt, ut iam pergere posset v. 302: et iam iussa facit — II, 196: talibus insidiis periurique arte Sinonis Credita res, captique dolis — v. 481: iamque excisa trabe firma cavavit Robora et ingentem lato dedit ore fenestram —, scilicet expugnatio regiae hac re confecta est. — v. 525: sic ore effata recepit Ad sese et sacra longaevis in sede locavit — v. 631: vulneribus donec paulatim evicta supremum Congemuit traxitque iugis avolsa ruinam —

v. 621: dixerat, et spissis noctis se condidit umbris — III, 258: dixit, et in silvam pinnis ablata refugit — v. 718: conticuit tandem factoque hic fine quievit — IV, 128: adnuat atque dolis risit Cytherea repertis — v. 277: tali Cyllenius ore locutus Mortalis visus medio sermone reliquit Et procul in tenuem ex oculis evanuit auram — V, 467: dixitque et proelia voce diremit — VI, 155: dixit pressoque obmutuit ore — v. 547: tantum effatus, et in verbo vestigia torsit — VII, 364; annon sic Phrygius penetrat Lacedaemona pastor Ledaemque Helenam Troianas vexit ad urbes — (er drang ein in Lac. und *schliesslich* entführte er die Helena) v. 600: nec plura locutus Saepsit se tectis rerumque reliquit habenas — IX, 32: cum refluit campis et iam se condidit alveo (cfr. VIII, 364) — v. 444: tum super exanimum sese proiecit amicum Confossus placidaque ibi demum morte quievit — XI, 819: labitur exsanguis, labuntur frigida leto Lumina, purpureus quondam color ora reliquit — XII, 696: discessere omnes medii spatiumque dedere — Huc adde I, 506. III, 118, 665. IV, 30, 172. V, 653, 675, 679, 699, 861. VI, 472. VII, 169. VIII, 366—368, 405. IX, 755, 816—818. X, 341, 416, 478, 664, 820. XI, 151, 531, 460—569, 595—596, 814—815. XII, 159, 256, 382, 885—886 alia. —

7. Iam in eum locum perventum est, ut, quæ ratio intercedat inter perfectum et praesens sese expientia, disserere possimus. Iam Wagner de horum temporum vicissitudine monuit (Vergil. Quaest.) VII, 7): Saepe, inquit, ita coniunguntur praeteritum, perfectum maxime, et praesens, ut hoc rem consecutam significet. Idem monuit Ladewig, subtilissimus Vergilii interpres, ad lib. VI, 746: Auf das perfectum exemit folgt das praesens, weil die zweite Handlung als eine Folge der ersten angesehen werden kann; vgl. Aen. III, 192. VIII, 83, 506. IX, 432. Ad haec exempla Wagner adiecit X, 451. 659. VII, 621. Sed quod praeceptum viri doctissimi ad hos paucos locos explicandos observarunt, multo latiore ambitum habet et in sexcentos pertinet locos. Arte enim subtili et ingeniosa poeta subsidio perfecti temporis formæ ita usus est, ut maximam difficultatem, quæ epicæ poesi Latinae vel maxime ob stare videretur, auferret et explanaret. Nam cum epicæ poesis ratio, ut iam supra dictum est, facilem et quasi fluentem cursum narrationis requirat, atque id huius generis poetici proprium sit, ut singulae quaeque res clarae, perspicuae, venustae appareant, iam longa illa periodorum contextarum oratio, quæ Latinorum scriptorum summa ars et ornamentum est, et qua omnes orationis partes in unum quasi corpus rediguntur, non tam saepe locum habere potuit, sed ne syntaxin, ut dicunt, in parataxin convertisse videretur, quod ingenio atque proprietati Latinae orationis repugnaret, poeta aliam ingressus est viam, ut, particulis conjunctionibusque omissis, singulas quasque enuntiationes solutas et liberas faceret, sed subtili temporum vicissitudine non externo sed intestino quodam vinculo easdem coniungeret et contexeret. Itaque plures intercedere possunt rationes, quæ sola hac temporum vicissitudine significantur. Nam non solum, particulis — cum, postquam, ubi, ut — omissis, quæ tempore priora sunt, perfecto, quaeque posteriora, praesente exprimuntur, sed etiam quæ rerum causa esse videtur, tamquam natura praecedens, perfecto, quaeque ex ea causa efficiuntur, tamquam natura subsequens, quaeque in prosa oratione particula „ut“ praemissa in modo coniunctivo adiungi solent, iam sola forma praesentis intelleguntur. Sed haud raro fit, ut quæ principalem actionem vel summam rerum indicant, tamquam superiora, perfecto, quaeque singulas partes, tamquam inferiora, praesente denotentur. Quæ res ut satis perspiciatur, haud alienum fore puto, eam in ipsis exemplis illustrari. Quem ad finem omnia, quæ mihi in primo Aeneidis libro occurrerunt exempla, paulo accuratius explicabuntur, quibus expositis, ex reliquis libris locos referre vel indicare iam satis erit. Sed id monendum esse videtur, huc etiam illos pertinere locos, quibus, ut supra ostendimus, ad rem sive graviolem, sive ad animi concitatoris motus exprimendos, sive ad interpositam, sive ad novam rem designandam perfecti forma locum habet, ut,

quæ consequuntur enuntiationes, iam simpliciore praesentis forma referantur. Nam cum ea, quæ ad animos advertendos pertinent, iam perfecti forma eluceant, reliqua in solitum narrationis cursum revocari possunt. I, 81: haec ubi dicta, cavum conversa cuspide montem Impulit in latus: ac venti velut agmine facto, Qua data porta, ruunt et terras turbine perflant —. Verbum impulit non metri causa dici potest, cum etiam verbo „impellit“ versus incipi potuerit, sed duo posteriora enuntiata ideo praesente referuntur, quia ea, quæ ex priore consequuntur, exprimunt, ut si quis in prosa oratione dixerit: cum impulsisset, ruerunt, qua enuntiationum coniunctione eo minus uti voluit poeta, quod iam enuntiatio cum particula „ubi“ paulo ante praecessit. — v. 84: incubuere mari totumque a sedibus imis Una Eurusque Notusque ruunt.. et vastos volvunt.. Insequitur.. eripiunt — Praecedente perfecto summa tempestatis exorientis denuntiatur, quinque praesentibus, quæ sequuntur, singulae partes, quo ordine sese excipiant, oculis subiciuntur. — v. 90: intonuere poli et crebra micat ignibus aether — quod supra (v. 84) de mari excitato dictum est, idem valet de coelo tonante *) v. 122: vicit hiems.. accipiunt... rimisque fatiscunt — idem valet, ac si in prosa dicas: ita vicit, ut.. acciperent.. fatiscerent — v. 130: nec latuere doli fratrem.. Eurum.. vocat — idem est atque cum non latuissent, vocavit — v. 132: tantane vos generis tenuit... et tantas audetia — idem atque ut auderetis — v. 142: sic ait et dicto citius tumida aequora placat — idem ac postquam sic ait, **) placavit — v. 148—153 vide infra, ubi de comparationibus Verg. disseretur — v. 187—191: constitit.. corripuit.. sternit.. miscet — duo perfecta eadem ratione, quam supra explicuimus, duo sequuntur praesentia, quo parallelismi genere nostrum poetam admodum delectari, iam supra dictum. v. 256: oscula libavit natæ dehinc talia fatur — idem atque osculatus dixit — v. 395—400 hi versus admodum exagitati, quemadmodum ratione temporum habita facile explicari possint, infra, ubi de Vergilianis periodis disseretur, docebimus — v. 411—415: at Venus obscuro gradientis aëre sepsit Et.. fudit.. sublimis abit sedesque revisit — cum duo perfecta novum et mirabilem deæ facinus satis expresserint, iam quæ deteriora et posteriora sunt, duobus praesentibus per parallelismum referuntur — II, 253: conticuere, sopor fessos complectitur artus — v. 332 — 335: obsedere alii telis angusta viarum Oppositi; stat ferri acies — v. 724: dextræ se parvus Julius Implicuit sequiturque patrem non passibus aequis — III, 245: una in praecelsa consecret rupe Celaeno.. rumpit hanc pectore vocem — v. 260: deriguit, cecidere animi (cfr. 2) nec iam... iubent — v. 568: interea fessos ventus cum sole reliquit (non relinquit), Ignarique viæ Cyclopium adlabimur oris — IV, 129: Oceano interea surgens Aurora reliquit:*** It portis — v. 287: haec alternanti potior sententia visa est:*** Mnesteia Sergestumque vocat — v. 579: dixit vaginaque eripit ensen — V, 528: abduxere retro longe capita ardua ab ictū Immiscentque manus manibus pugnamque lacessunt — v. 763: placidi straverunt aequora venti Creber et aspirans rursus vocat auster in altum — VI, 81: ostia iamque domus patuere ingentia centum Sponte sua vatisque ferunt responsa per auras — VII, 621: impulit ipsa manu portas, et cardine verso Belli ferratos rumpit Saturnia postes — VIII, 494: ergo omnis furiis surrexit Etruria iustis Regem ad supplicium praesenti Marte reposcunt — IX, 504: at tuba.. increpuit, sequitur clamor caelumque remugit — v. 541: procubuit subito et caelum tonat omne fragore — v. 731: continuo nova lux oculis effulsit

*) Eadem ex causa in versibus 103—195 et 115—117 loco verbi „ferit“ perfectum expectandum erat, sed cum verbum „ferio“ perfecto careat, praesens perfecti vicem sustinet. Idem, quamquam in alia re, indicavit Wagner (Quaest. Verg. VII, 10 p. 398): ut similia, inquit, verba sexcenties.

**) Sic ait perfecti esse formam, multis ex locis apparet; cfr. I, 142, 297, 438, 464. II, 296. III, 189. IV, 630, 641, 704. V, 365. IX, 749.

*** Commutata interpunctiois signa observari et Ribbeckio in nova editione commendari velim.

et arma Horrendum sonuere; tremunt in vertice cristæ Sanguineæ, clipeoque micantia fulmina mittit — v. 746: vulnus Saturnia Iuno detorsit (non detorquet) portaeque infigitur hasta — X, 453: desiluit Turnus biugis, pedes apparat ire — v. 874: Aeneas agnovit enim laetusque precatur — XI, 236: olli convenere fluuntque ad regia plenis Tecta viis — v. 561: dixit et adducto . . . lacerto immitit — XII, 238: talibus incensa est iuvenum sententia dictis . . . serpitque per agmina murmur — v. 352: affecit pretio, nec equis adspirat Achillis — i. e. ita affecit, ut iam non aspiraret — v. 380: Impulit effunditque solo i. e. ita impulit, ut eum in solum effunderet — Ad haec exempla adici possunt II, 497—499, 575—576. III, 24—26, 83—84, 180—182, 356—357, 445—446. IV, 70—73, 153—154, 170—171, 220—222, 582—583. V, 130—138, (constituit perfect.) 140—143, 145—146, 183—184, 274—279, 365, 381—382, 421—423, 490—494, 498—499, 606—607, 677—678, 680—681. VI, 262—263, 331—333, 498—499, 677—678. VII, 323—325, 471—473, 678—681. VIII, 444—453, 530—532. IX, 75—76, 110—113, 123—125, 126—127, 469—471, 587—589, 630—634, 705—709, 746. X, 7, 464—465, 725—726, 744—746, 843—845. XI, 186—187, 204—209, 376—377, 457—458. 629—630, 636—640, 709—714, 830—831. XII, 266—268, 283—310, 367, 417—418, 441—445, 533—534, 588—592, 681—683, 740—741, 853—855 alia.

Iam quam rationem inter perfectum et praesens intercedere vidimus, eadem etiam inter perfectum et imperfectum, sententia ita postulante, intercedere potest. Cfr. II, 1: conticuere omnes intentique ora tenebant —; hoc loco, quod tempore posterius est, imperfecto, non praesente ut alias, expressum est, quia ora per longum tempus conversa ad Aeneam fuisse, existimandum est. Hanc etiam fuisse sententiam suspicor Ladewigii dicentis „Das imperfectum steht, ungeachtet das perfectum vorangeht, weil der zweite Satz die Folge des ersten ausdrückt und ihm also logisch untergeordnet ist.“ Sed id adiciendum erat, imperfectum loco praesentis esse positum, quia per longum tempus ora conversa tenerent. Neque satis recte Weidner interpretatus esse videtur, qui ita enuntiationes esse coniungendas censet, tamquam in prosa oratione dicatur: ubi omnes conticuere intentique ora tenebant, Aeneas orsus est —. Quodsi ita res se haberet, poeta non „orsus“ dixisset, quia id, quod tempore posterius est, non perfecto sed praesente significari, supra demonstratum est. Sed pertinet huc etiam XI, 1—4, Oceanum interea surgens Aurora reliquit: Aeneas . . Vota deum primo victor solvebat Eoo — ubi imperfectum de conatu locum habere, iam ex rerum ordine facile cognoscitur, cum versibus, qui sequuntur, omnis sacrificiorum apparatus describatur. — v. 123: illi obstipuerunt silentes Conversique oculos inter se atque ora tenebant —. Quatenus vero imperfecto, quod perfecto aut praesenti praecedit, plures actiones eodem tempore factas esse significetur, iam supra fusius demonstratum est.

Atque omnia, quæ de ratione inter perfectum et praesens intercedente diximus, non ita intellecta esse volumus, quasi a poeta alteram illam rationem enuntiationes particulis coniungendi reiectam esse dixerimus. Nam ut plurima exempla periodorum artificiose compositarum infra cognoscemus, ita permultæ inveniuntur enuntiationes sic inter se coniunctæ, ut alteræ, praemissis particulis, (qualia sunt „ubi, postquam, cum, ut“,) perfecto tempore praegrediantur, alteræ praesenti tempore sequantur. Nam formarum varietate delectantur poetæ, neque quisquam nisi insipiens certas quasdam leges scribendi iis imponere volet. Sed etiam huius generis exempla, quæ plurima sunt, haud silentio praetermittenda sunt, quod et ipsis id, quod supra demonstravimus, confirmatur, apud poetam nostrum praesentis formam historici temporis vicem sustinere. Nam raro fit, ut perfecto enim coniunctione praecedenti perfectum succedat, nisi iis conditionibus, quibus formam perfecti requiri supra

(1—6) ostendimus, plerumque vero praesentis forma in enuntiatione posteriore locum habet, cfr. I, 216: postquam exempta fames epulis mensaeque remotæ, Amisso longo socios sermone requirunt — III, 219: huc ubi delati portus intravimus, ecce . . . videmus — V, 816: his ubi laeta deæ permulsit pectora dictis Iungit equos — VI, 201: inde ubi venere ad fauces grave olentis Averni Tollunt se celeres — XII, 129: utque dato signo spatia in sua quisque recessit Defigunt tellure hastas et scytha reclinant — . Alia exempla sunt: I, 147—152, 306—309, 715—717, 723—724. II, 507—511, 634—637. III, 53—55, 57—59, 238—239, 449—451, 463—465, 662—663. IV, 90—92, 259—261, 474—477. VI, 201—203, 340—341. VII, 6—7, 528—529, 542—543. VIII, 1—5, 107—110, 175, 337, 541. X, 573—575, 586—589. XI, 36—37, 40—41, 59—61, 146, 300—301. XII, 81—82, 222—228, 353—355, 558, 604—607, 710—712, 869—870, 908—912. Neque id multis verbis dici opus est, fieri posse, ut praesens praegrediatur et perfectum cum coniunctione sequatur, ut II, 233: qualis mugitus (tollit), fugit cum saucius aram — VI, 272 alia.

8. Sed sunt, qui dicant, perfectum apud Vergilium nonnunquam aoristi Graeci locum tenere. Ita iam Heyne (Georgie, I, 330) et ipse Madvig, quamquam huius aoristi usum in prosa oratione inveniri negat, tamen, eundem Vergilio vindicat (opusc. academ. II. p. 112—118), quem Weidner (Comm. p. 273) et Kappes, recentissimus Vergilii interpres (III, 681. XII, 755), sequuntur atque Vergilium in comparationibus Homericum morem imitatum esse contendunt. Quos viros doctos, si omnes comparationes, quæ in Aeneide inveniuntur, contulissent collatasque examinavissent, non ita iudicuros fuisse puto. Nam in multo maiore numero comparationum, quæ fere quinquaginta sunt, poeta ex Latinæ orationis more praesentis temporis forma usus est, quales sunt: I, 430—436, 498, 501, 592—593. II, 304—308, 416—419, 474—475, 626—631. IV, 143—148, 255, 402—407, 443—446. V, 213—217, 439—442, 458. VI, 205—207, 309—312, 707—709. VII, 378—383, 462—465, 586—590, 674—677, 699—701, 718—722. VIII, 22—25, 391—392, 410—412. IX, 59—66, 552—553, 679—682, 710—715, 792—795. 30—33 (cum perfecto rem absolvente). X, 134—138, 265—266, 405—408, 693—695, 763, 804—806 (excepto versu 804, qui tamquam interruptus et uncis includendus est). XI, 659—663, 721—724. XII, 4—8, 104—106, 331—336, 451—452, 473—478, 523—524, 685—688, 715—722 („pavidi cessere magistri“ inclusa est sententia). —

At multo minor comparationum numerus, quæ fere viginti sunt, talis est, ut comparatio ex duabus partibus constet, quarum altera cum particulis aut pronominibus relativis (qualia sunt: ac, velut, veluti, ut, qualis, qualis ubi, qualis cum, ceu, ceu qui, ceu cum) coniuncta perfecto tempore, quæ priora, altera praesente, quæ posteriora sint, significat, quam temporum consecutionem etiam in prosa oratione adhiberi iam Kraner (Caes. bell. Gall. IV, 1, 5, Madvig (Gram. §. 335. Ann. 1.) Weidner (Comm. p. 112) monuerunt, quales sunt comparationes I, 148—156. II, 496—498. IV, 69—73. V, 274—279, 255—257. VI, 270—272. VII, 528—532, IX, 563—566, X, 454—456, 723—727 (comasque arrexerit pro comis arrectis) XI, 456—458, 492—497, 552—557. XII, 67—68, 587—592, 856—859, 908—912. —

Paucae igitur supersunt comparationes, in quibus perfectum in enuntiatione principali locum habere videtur, quæ sunt II, 223. 380. III, 681. X, 711. 726. XI, 809. XII, 755. Ex his primus, quem laudavi, locus II, 223: qualis mugitus, fugit cum saucius aram Taurus et incertam excussit cervicæ securim — in iis, quos modo explicuimus, habendus est; nam post vocabulum „mugitus“ verbum „tollit“ supplendum esse, omnes fere interpretes uno ore consentiunt. Eadem fere ratio alterius loci est, II, 380: improvisum aspris veluti qui sentibus anguem Pressit humi nitens, trepidusque repente refugit; nam supplendum est; velut is est, qui pressit. Androgeos enim eo statu erat, quo

is est, qui pressit, non eo; quo premit (Nos etiam: wie einer, der auf eine Schlange getreten). Atque eadem ratione etiam locus XI, 809 explicandus est, qua in comparatione enuntiatio principalis plane deest; dicendum enim erat: velut ille est, ut iam monuit Weidner (p. 458). Quarto loco III, 681: quales . . aëriæ quercus . . constiterunt — perfectum minime aoristi locum tenet. Nam constitisse apud poetas et prosæ orationis scriptores idem valet quod stare; nam qui constitit, is stat (cfr. p. 4). Sed poeta consulto pleniorē perfecti formam elegisse videtur, qua res multo significantior fieret. Atque idem dici potest de loco X, 711: ac velut ille . . actus aper . . . postquam inter retia ventum est, Substitit infremuitque ferox et inhorruit armos, Nec cuiquam irasci propiusque accedere virtus, Sed iaculis . . instant; Ille autem . . cunctatur . . et tergo decutit hastas —; nam ut substitit, ita infremuit et inhorruit, cum perfecta verbi inchoativi sint, notionem praesentis habere possunt (cfr. Weidner p. 458 et 272). Sed ego aliter rem se habere puto. Nam ut iam forma versus dactylici et allitteratio (cfr. I, 87. 90. II, 53. V, II. 206. 505. 579. VII, 451. 515. XI, 180—190.) rem ad sensus depingi voluisse poetam declarat, ita arte subtili hunc versum in medio positum esse credo, qui posterior quidem enuntiatione praecedente sed superior sequente esset, quam artificiosam structuram a poeta adhibitam esse ad enuntiationes facilius coniungendas iam Ladewig monuit (cfr. II, 255. III, 9. V, 763. IX, 389. X, 260) et infra, ubi de periodis Vergilianis dicetur, fusius explicabitur.

Iam locum X, 726: impastus . . leo ceu . . si forte fugacem Conspexit capream . . . gaudet . . comasque arrexit et haeret Visceribus superincumbens, lavit improba taeter Ora cruor — ita interpretatus Weidner (p. 272): „wir sehen schon aus dem particip. incumbens (Bewegung) dass haeret neben arrexit nicht praesens (Ruhe), sondern ein perfectum (hat sich eingebissen) sein kann.“ Cuius sententiæ iam ideo assentiri non possum, quod in posteriore comparationis parte, ut supra demonstratum est, non perfectum sed praesens locum habere debet, quale praegrediens „gaudet“ et sequens „lavit“ (cfr. Ladew. praef. p. 7.) est, sed arrexit comas pro comis arrectis, vel postquam arrexit positum esse iudico, qualia permulta exempla supra cognovimus; quoque minus dubites, quin ita res se habeat, conferas XI, 754: arrectisque horret squamis et sibilat ore —. Postremum de versu XII, 755: increpuit malis morsuque elusus inani est — idem dicendum est, quod supra de versu II, 631 dictum, perfecto rem esse finitam atque hoc loco insectationem canis irritam factam esse, significari.

Verum cum in comparationibus Vergilianis nullum locum aoristi Homericī esse demonstratum sit, iam haec quaestio existere potest, num poeta in sentiētiis perfecto loco aoristi, quem vocant, gnomici usus sit. Atque complures sunt loci in Georgicis, I, 49. 330. 375—378. II, 70—71. 81. 495. 510. 513. III, 246—247. 365. 417. 420. IV, 213: quorum unus vel alter ab interpretibus quibusdam ita explanatus est, ut perfectum loco aoristi positum esse dicerent. Ita Madvig (Gram. §. 335. Ann. 3) ad usum aoristi demonstrandum laudat versum Georg. IV, 213, et Heyne ad Georg. I, 330: fugere, inquit, pro fugiunt, ut *saepissime*, ex aoristo. Heynio quidem repugnare videtur Wagner quaest. VII, 6.), qui haec perfecta aliter explicare studet: „cum perfectum, inquit, rem plane absolutam significet, interdum hoc tempus ita pro praesente ponitur, ut inter initium alicuius rei et finem vix ullum videatur spatium intercedere.“ Quæ explicatio, si novam quandam notionem perfecto attribuit, nec satis clara est, nec ipsis locis explicandis, quos attulit, sufficit, sin notam illam aoristi notionem perfecto vindicat, non compluribus opus est verbis. Id dicere poterat, omnibus, qui proferuntur, locis de rebus agi, quæ et fiunt, et factæ sunt, et fient, ut sententia quidem et praesentis et perfecti formam admittat. Sed Vergilius, his in rebus, qui Latini sermonis mos est, forma praesentis uti

solet, et tum demum perfecti formam subicit, cum singulare aliquid vel illa, quæ Vergiliani perfecti propria esse supra demonstravimus, significare vult. Nam omnium, qui afferuntur, locorum perfecta in eandem notionem redeunt, quam permultis Aeneidis locis cognovimus. Atque primum locum Georg. I, 49: agricolæ illius immensae ruperunt horrea messes — iam Ladewig ita explicare conatur: „ruperunt ist praesentisches perf. mit Rücksicht auf das vorangehende respondet; wenn die Ernte den Wünschen des Landmanns entspricht, dann hat die Masse des Getreides die Scheune niedergedrückt. Ebenso sind die perf. G. I. 330—31. III, 365. Aen. VII, 690“ (cfr. infra 9.). Quam interpretationem nimis esse artificiosam puto, quæ nec versuum nexui, nec ipsi rerum naturæ conveniat, sed ita tamen accipi poterat, si re conversa sic explicuisset: cum messes horrea ruperunt, tum votis agricolæ respondent, ut iam temporum vicissitudine ratio, quæ inter duas enuntiationes intercedat, satis appareat, qualia sexcenta exempla in Aeneide reperiuntur (vid. supra 7.).

Alter locus I, 330: fugere feræ et mortalia corda Per gentes humilis stravit pavor — ex illo praecepto (vid. supra 3) explicari potest, ut forma perfecti interiectam esse enuntiationem significari dicamus. Tertius locus I, 375—378: numquam imprudentibus imber obfuit; aut illum (imbrem) . . aëriæ fugere grues aut bucula . . . patulis captavit naribus auras . . aut lacus . . circumvolavit hirundo . . et ranæ cecinere — ita defendi potest, ut loco plusquamperfecti perfectum positum esse dicatur (vid. infra 10); nam ea signa exordientibus imbribus praegredi necesse est. Atque II, 70—71 nihil aoristi usum probat, cum poeta satis accommodate praecepta de arboribus inoculandis ita absolvit, ut, quos iam fructus arbores inoculatæ tulerint, quasi experientia edoctus referat. Quintus locus II, 81: nec longum tempus, et ingens Exit ad caelum ramis felicibus arbos — iam ipsa sententia probatur, poetam non arborem paullatim crescentem sed brevissimo iam tempore adultam significasse (vid. supra 6.). Eadem ratione explicari potest IV, 213: rege . . Amisso rupere fidem constructaque mella Diripuerunt ipsa et crates solvere favorum — quem locum bene Ladewig vertit: so ist es aus mit der Treue, (ut Graecis ὀλωλα et Latinis perii) ut perfecta rei absolutæ sint. — Neque ex versibus II, 495—502 usus aoristi evinci potest, cum poeta non ex Croesi sed Solonis ratione vitam agricolæ feliciter iam peractam praedicet. II, 510: hunc plausus hiantem corripuit — perfecti forma id indicatur, eum, qui semel plausum plebis degustaverit, iam dulcedine auræ popularis irretitum esse. II. 513: agricola incurvo terram dimovit aratro — hac perfecti forma poeta agricola, ad quem post longam digressionem oratio redit, civi urbano opponitur (vid. supra 4). III, 246—247: leaena Saevior erravit campis, nec funera vulgo Tam multa informes ursi stragemque dedere — a poeta pugnas bestiarum tamquam hominum significantioribus verbis depingi (vid. supra 1), nemo erit, qui neget — v. 417. 420. perfectum verborum — delituit, fugit — iam adiecto vocabulo saepe defensum est. Iam III, 365: et totæ solidam in glaciem vertere lacunæ — nescio an forma perfecti celeritas, qua lacus in solidam glaciem convertatur, declaratur. Postremo IV, 313: donec . . erupere — ortum apum esse finitum forma perfecti declarari (vid. supra 6), satis apparet. Sed quos locos Ameis (Spicil. explicat. Vergilian. Mühlhausen 1851. pag. 17.) attulit (II, 166. 426. 444—445), his vere perfecta sunt neque huc pertinent, ut, quod sciam, ne unus quidem locus apud Vergilium reperiatur, ex quo pro certo confirmari possit, perfectum loco aoristi positum esse.

9. Iam cum supra iam mentio facta sit perfecti, quod praesentis notionem habet, alia eiusdem generis huc conferenda sunt exempla. Fit enim plerumque in verbis, quæ motum corporis aut inchoativam vim denotant, ut, cum praesentia eorum verborum actionem incipientem indicent, perfecta eandem actionem sed iam perfectam et tamquam in quietem redactam praesenti tempore significant. Ut iam in prosa oratione is consuesse dicitur, qui assuescendo in consuetudinem adductus est, stare, qui

constitit, nosse, qui cognovit, ita apud poetam nostrum e. g. consedis, obsedis, recessis, occubis tertiae coniugationis in notionem temporis praesentis secundae aut primae coniugationis abeunt, ut is consedis, obsedis, recessis, occubis dicatur, qui sedet, obsidet, remotus est, occubat. Exempla sunt plurima: Aen. II, 300: quamquam secreta parentis Anchisae domus arboribusque oblecta recessit — Kappes ex vernaculo sermone notionem verbi explicare studet, sed formam perfecti, pro quo imperfectum vel praesens requiritur, haud explicat. v. 505: procubere, tenent Danaï qua deficit ignis — III, 565: tollimur in caelum . . et idem . . desedimus (wir sinken, cfr. Ladewig) — VII, 447: at iuveni oranti subitus tremor occupat artus, Deriguere oculi (sind starr) — IX, 190: lumina rara micant; somno vinoque soluti Procubere; silent late loca (sie liegen darnieder) — X, 301: donec rostra tenent siccum et sedere carinae (cfr. Ladewig) — XI, 70: cui neque fulgor adhuc nec dum sua forma recessit — XII, 905: genua labant, gelidus concrevit frigore sanguis —. Huc adde II, 332. 450. 505. III, 681. V, 180. VII, 447. 690. XI, 150. XII, 133. 237. 774.

Sed et vice versa quaedam praesentia primae aut secundae coniugationis nonnunquam perfecti vim habere, iam supra (pag. 4) monuimus.

10. Neque id mirum videri potest, quod Vergilius saepe perfecto etiam loco plusquamperfecti usus est. Nam cum forma praesentis apud eum iam vicem perfecti historici sustineat, consentaneum esse videtur, ipsum perfectum uno tamquam gradu spatii superius locum plusquamperfecti tenere posse. Cfr. I, 697: cum venit, aulaeis iam se regina superbis Aurea composuit sponda mediamque locavit — ubi inversus enuntiationum ordo expectandus erat (cfr. Weidner p. 245). II, 565: respicio et, quae sit me circum copia lustro; Deseruere omnes defessi, et corpora saltu Ad terram misere aut ignibus aegra dedere — ubi simul perfecti forma particula narrationis absoluta est (vid. supra 6). VIII, 136: Electram maximus Atlans Edidit, aethrios humero qui sustinet orbis — sed verbum sustinet vere praesens est, sicut paucis versibus post v. 141: caeli qui sidera tollit — tollit eadem significatione qua sustinet. Nam poeta Aeneam ex opinione eiusdem temporis loquentem fecit, qui ab Atlante caelum vel tolli vel sustineri crederet, neque Madvigio assentiri possum, qui praesens pro perfecto esse positum censet (Opuscul. II p. 225). VIII, 224: fugit illicet oclor euro Speluncamque petit, pedibus timor addidit alas — Ribbeck postrema verba uncis inclusit, id quod vel maxime sententiae convenit; attamen haud necessarium id esse puto, cum iam ipsa perfecti forma probetur hanc esse interiectam enuntiationem. v. 719: ante aras terram caesi stravere iuveni — XII, 83: Pilumno quos ipsa decus dedit Orithyia —. Adde I, 60—62. 351—352 (qui versus non puncto sed solo commate a versu 353, qui enuntiationem posteriorem exhibet, disiungendi erant). II, 108. 113 alia.

IV.

De plusquamperfecti usu.

1. Cum longior sit forma plusquamperfecti, quam quae ubique in versum inseri possit, haud raro, ut supra (III, 10) monitum est, eiusdem locum perfecti forma aut praesentis (vid. p. 4. extr.) obtinet. Sed id esse moris Vergilii monendum est, ut, ubi semel forma plusquamperfecti usus est, eandem iterare soleat, ut reduplicata eadem forma elegantia et concinnitas quaedam existat, quemadmodum id in usu imperfecti similiter fieri supra (p. 8. extr.) demonstratum est. Qua ex causa factum esse videtur, ut interdum plusquamperfectum locum habeat, ubi aliud tempus praeteritum aut participium requiritur; cfr. Aen. IV, 264 et XI, 75: dives quae munera Dido Fecerat et tenui telas discreverat auro — ubi fecerat discernens expectandum erat. Exempla repetiti plusquamperfecti inveniuntur: I, 195—196.

318—319. 345. 473. 512. 652—653. II, 94—95. IV, 604—605. 606. 678—679. 699. VI, 166—170. 174. IX, 304—305. X, 546—549. 730. 780. XII, 674—675 alia.

2. Atque ut perfecti, ita poeta huius quoque temporis forma utitur, ut transitum ad novam orationis particulam ingrediendam significet, cuius rei eximia exempla sunt in libro VIII, ubi nova quaeque particula descriptionis scuti ab Vulcano facti plusquamperfecto incipit, velut fecerat, addiderat, extuderat, finxerat, v, 625. 630. 637. 710. 728. X, 719. 754 alia. Ita etiam interiectam enuntiationem poeta hisce longis formis insignem reddit X, 547: dixerat ille aliquid magnum vimque adfore verbo Crediderat caeloque animum fortasse ferebat (imperfect., quod non uno temporis puncto praeterierat), Canitiemque sibi et longos promiserat annos — quos versus omnes fere editiones uncis incluserunt, id quod sententiæ quam maxime convenit, sed non opus id esse puto, cum iam ipsa verborum forma conspicuum sit.

3. Sed plusquamperfectum cum aliis temporibus triplici modo coniungi potest:

a. Primum coniungitur cum perfecto eadem ratione, qua in prosa oratione fieri solet, ut pluribus hac de re dicere haud necesse sit; cfr. II, 621: dixerat et spissis se condidit umbra — v. 692—694. III, 90. VII, 105—106. IX, 104—106. 577—578. 799—800. X, 246. 417—419. XI, 183—185. 574 alia.

b. Coniungitur cum praesente sed diverso modo, primum ita, ut praecedente vocabulo „vix“ et sequente „cum“ prosæ orationi plane conveniat, exempli gratia I, 586: vix ea fatus erat, cum circumfusa repente Scindit se nubes —, cfr. III, 655; tum omisso vocabulo „cum“, e. g. X, 659: vix proram attigerat, rumpit Saturnia funem —, cfr. XII, 650; deinde omissa particula „vix“ sed sequente „cum“, e. g. VIII, 97: sol medium caeli conscenderat igneus orbem Cum muros tectaque vident —, denique, id quod saepissime fit, nec praecedente nec sequente particula, e. g. XII, 431: ille avidus pugnae suras incluserat auro . . . oditque moras hastamque corruscat —; quem ad locum Heyne, Wagner, Ladewig, Kappes monuerunt, plusquamperfecti forma celeritatem et festinationem arma induendi significari; afferunt VIII, 219: hic vero Alcidae furiis exarserat atro Felle dolor, rapit arma manu —. Fieri posse haud negaverim, ut poeta his quidem locis id significare voluerit, sed multo plures sunt loci, ubi id dici nequit; cfr. IV, 512: sparserat et latices simulatos fontia Avernii Falcibus et messæ ad lunam quaeruntur aënis — v. 663—664. II, 705—706. VII, 560—562. VIII, 387—388. IX, 47—49. 410—411. 743—744. X, 521—522. XII, 574—575. Neque ea explicatione plusquamperfecti opus esse puto. Nam cum supra demonstratum sit, formam praesentis in universum perfecti historici vicem sustinere, iam eadem ratio, quam inter perfectum et praesens intercedere vidimus, etiam inter plusquamperfectum et praesens intercedere potest, ut quæ tempore prior sint, plusquamperfecto, quæ posteriora, praesente denotetur.

c. Coniungitur cum imperfecto, ubi sententia et rerum connexus id requirit; cfr. III, 607: dixerat, et genua amplexus genibusque volutans Haerebat —, quia supplex in statu haerentis permanebat. IV, 6—7: postera Phoebea lustrabat lampade terras Humentemque aurora polo dimoverat umbram, Cum sic unanimam adloquitur male sana sororem —, h. l. quod iam praeteritum est, plusquamperfecto, quod tempore posterius nec praeteriit, imperfecto (II, 2), quaeque enuntiatio principalis est, historico, ut solet, praesente exprimitur. v. 238: dixerat, ille patris magni parere parabat Imperio: et primum pedibus talaria nectit —, imperfecto itineris apparatus conantis summatis, praesente singulae quaeque actiones, quæ iam efficiuntur, oculis subiciuntur. Simili modo explicandi sunt loci III, 331, V, 106—107. XI, 132. 210—212. 488. 489—490. 903 alii.

De futuri usu.

1. Ut quidam interpretes formam praesentis pro futuri forma interdum poni (vid. sup. p. 6), ita et futurum pro praesente positum esse iudicaverunt in explicandis versibus XII, 453: *horescunt corda agricolis*: dabit ille ruinas . . ruet omnia late —, sed haec futura propria sua notione accipienda sunt, atque idem valent, ac si dixerit: *horrescunt*, quia sciunt, nimbum illum daturum esse ruinas arboribus; sed multo efficacior et vividior fit oratio, quæ, quod omnes sciunt et pro explorato habent, non alteri verbo sentiendi vel declarandi adstringat, sed soluta et libera enuntiatione exprimat.

2. Iam quod omnes fere interpretes monuerunt, Vergilium nonnunquam futuro exacto pro futuro primo usum esse, ut certissimum rei eventum denotaret, id non solum Vergilii, sed etiam prosæ orationis proprium est (Zumpt. §. 511.); exempla exstant Aen. VI, 39. 89. 282. 298. X, 334. Verum quam rationem inter praesens et perfectum nullâ particula coniuncta intercedere vidimus, eadem etiam inter futurum primum et exactum intercedit, ut omissis coniunctionibus — postquam, ubi, cum — iam ipsa futuri forma cognoscatur, quæ tempore priora sint, quæque posteriora. Conferas Aen. II, 581: scilicet haec Spartam incolumis patriasque Mycenae Aspiciet, partoq[ue] ibit regina triumpho . . . Occiderit ferro Priamus? Troia arserit igni? sqq. — Omnia in prosa quoque oratione iusta erunt, si particulam „postquam“ vel „cum“ addideris, sed omissis particulis oratio vere poetica fit. IV, 591: ibit Hic, ait, et nostris inluserit advena regnis? — in prosa oratione dixeris: cum inluserit —, sed poetica oratio externa illa enuntiationum vincula respuit.

3. Sed multo latius patet hoc praeceptum. Nam non solum variantur futura, ut alterum in enuntiatione priore, alterum in posteriore positum sit, sed in una eademque enuntiatione, ut futuro exacto, quæ priora, et futuro primo, quæ posteriora sint, indicetur; cfr. Aen. III, 403: quin ubi transmissæ steterint trans aequora classes Et positis aris iam vota in litore volves —. Quod si formam „steterint“ cum Ladewigio a verbo sistendi duxeris eique (aliter ac Ladewig) vim futuri primi attribueris quod fieri posse haud negaverim, quid facies v. 410: ast ubi digressum Siculae te admovent orae Ventus et angusti rarefient claustra Pelori —, vel v. 501: siquando Thybrim vicinaque Thybridis arva Intraro gentique meae data moenia cernam —, vel X, 503: magno cum optaverit emptum Intactum Palanta et cum spolia ista diemque Oderit —, quos versus velim cum eis conferas, quos plurimos supra, ubi de praeteritis et praesente coniunctis diximus, retulimus, vel cum hoc uno XI, 903: vix e conspectu exierat campumque tenebat — neque facile negabis, unam eandemque rationem inter praeterita atque futura intercedere.

4. Reliquum est, ut moneam, a poeta nonnunquam enuntiationem, quæ iam per se intellegatur, omitti, sed structuram nihilo minus (per ellipsin) institui, tamquam omissa enuntiatio praecesserit. Ita intellegendi sunt versus II, 77—78: cuncta equidem tibi, rex, fuerit quodcunque, fatebor Vera, inquit, neque me Argolica de gente negabo —; omnes enim fere interpretes offenduntur in verbis „fuerit quodcunque“ atque futurum exactum pro futuro primo positum esse dicunt. Sed sententia alia est, atque Servius, quique eum sequuntur, censuerunt. Nam verba „quodcunque fuerit“ per ellipsin dicta esse puto et idem valere ac si dixerit, „quodcunque rogaveris, quid fuerit.“ Omisso igitur verbo rogandi iam id, ad quod rogatio spectat, per detractionem positum est. Quod ita se habere, licet iam ex sequenti futuro „negabo“ cognosci, quod pro praesente „nego“ positum ita facillime explicabis, ut verba „si rogaveris“ explenda esse dicas. Atque haec, nisi fallor, etiam Ladewigii sententia fuisse videtur, qui ad hoc futurum explicandum affert Ovid. metam. X, 25. XIII, 315. Eadem ratione explicanda sunt

futura exacta IX, 785: unus homo.. tantas strages impune... Ediderit? iuvenum primos tot miserit Orco? — ut suppleas „num id inultum patiemini? si unus homo etc.“

VI.

De infinitivi historici usu.

1. De infinitivi historici vel absoluti usu cum Wagner, praestantissimus ille Vergilii investigator, copiose et diligenter disseruerit (Quaest. Verg. XXX) iam paucis contineri poterimus. Atque primum indicem locorum, quem ille imperfectum reliquit, supplere conabimur; nam nisi omnes locos conspexerimus, certum hac de re iudicium ferri non poterit. Inveniuntur apud Vergilium infinitivi historici: Aen. I, 423—425. II, 97. 100. 132. 169. 685—686. III, 141. 666. IV, 422. V, 685—686. VI, 49. 199. 256. 491—492. 557. VII, 15—19. 78. VIII, 215—216. 493. 689. IX, 377—378. 509. 538—539. 789—792. X, 267. 289. 299—300. 458. XI, 143—145. 822. 883. XII, 216—217. Georgic. I, 200. 383. IV, 134. Sed versus ter in Aen. repetitus II, 775. III, 153. VIII, 35 huc non pertinere videtur. Nam versum II, 775 iure Ribbeck Servio auctore eiciendum esse censuit, et altero et tertio loco infinitivos pendere ex verbo praegresso „visa est“, „visa sunt“, iam Wunderlich, quem omnes praeter unum Wagerum sequuntur, recte iudicavit. Ita neque versus Georg. I, 395. 483, quos Wagner huc revocat, in eo numero haberi possunt, cum ex alio verbo finito pendeant. —

2. Verum his omnibus locis (qui eximendi esse videantur, infra dicetur) infinitivi ita accipi possunt, ut eadem, qua in prosa oratione, vi locum imperfecti teneant. Recte enim vim et virtutem huius infinitivi defines, si eo infinitivo dixeris neque initium neque finem eius actionis, de qua agitur, statui, sed eandem actionem semper refici et repeti (Weidner p. 429). Atque nonnulli ex iis, quos attuli, locis facile ita explicari possunt, ut loco imperfecti de conatu, quod in eandem notionem iterum atque iterum incipiendi redit, accipiantur, quales III, 666—667. IX, 377—378. 509. X, 299—300. 458. XI, 883. Unus infinitivus XI, 822: quicum partiri curas — qui in enuntiatione relativa locum habet, admodum durus videri poterat, nisi multa exempla ex prosae orationis scriptoribus haberemus, in quibus infinit. histor. etiam cum coniunctionibus „cum, postquam, ubi“ coniunctus reperitur (Zumpt §. 599 extr.); de his igitur omnibus non pluribus opus est verbis.

3. Sed inveniuntur plures infinitivi, qui primo quidem aspectu pro perfecto positi esse videntur, quales sunt Aen. II, 169. Georg. I, 200. V, 685—686. VIII, 493. XI, 143. Atque primo loco Aen. II, 169 et Georg. I, 200: ex illo fluere ac retro sublapsa referri — infinitivus pro imperfecto positus dici potest, ut altero loco calamitas non uno ictu aut impetu sed paulatim ingravescere, altero seges simili ratione, ubi hominum labor defuerit, pedetentim et gradatim degenerare dicatur, quarum comparatio, quam poeta ex navigatione desumptam adiungit, haud paululum claudicare videri potest. Alterum locum VI, 685: tum pius Aeneas humeris abscindere vestem Auxilioque vocare deos et tendere palmas — fortasse ita pro imperfecto positum explicare poterimus, ut id, quod Ladewig ad Georg. I, 120 haud idoneo, ut opinor, loco commonuit, in hunc locum conferamus. Cuius verba sunt: Der Gebrauch des infin. absol. ist ein Zeichen, dass der Stoff, der mitzutheilende Gedanke den Schriftsteller für den Augenblick so überwältigt hat, dass er darüber die Form ausser Acht lässt sq. — Iam quæ sit propria infinitivi absoluti vis, supra dictum est, neque haec Ladewigii explicatio in universum probari potest, quippe quæ vix paucissimis infinitivis explicandis sufficiat. Sed hoc loco fieri potest, ut poeta morem desperati et mentis impotis hominis, qui modo hoc modo illud incipit et remittit, depingere voluerit, ut huius infinitivi vis non multum abhorreat ab ea, quam supra statuimus.

Denique in versu VIII, 493: ille inter caedem Rutulorum elapsus in agros Confugere et Turni defendier hospitibus armis — nescio an infinitivus pro imperfecto de conatu positus sit, ut unus supersit locus XI, 142: Arcades ad portas ruere et de more vetusto Funereas rapuere faces — ubi infinitivus iuxta perfectum positus est, ut facere non possim, quin hunc in eo locorum numero habeam, quos, si extremam manum operi imponere licuisset, poetam ipsum emendaturum fuisse existimandum est.

VII.

Intra quos fines poetam tempora aut commutare aut variare sibi indulsisse existimandum sit.

Iam difficillima quaestio solvenda est, ut statuamus, quæ eorum, quæ apud Vergilium diversa a solito temporum usu inveniuntur, arti sollertique ratiocinationi, quæque metri necessitati aut poeticæ licentiæ attribuenda sint. Nam nisi certos quosdam fines inter ea, quæ necessaria et ea, quæ licita concessaque habenda sint, statuerimus, omnia, quæ de temporum usu praecepta sunt, incerta admodum et dubia videbuntur.

Qui fines ut satis distincte et accurate circumscribantur, primum id efficere conabimur, poetam plurimis locis non metri necessitate coactum, neque ulla alia causa adductum tempora mutasse aut variasse, quam ut eam vim et notionem, de qua supra diximus, temporibus mutatis variatisque attribuat. Tum aliis ex locis evincemus, poetam sola metri necessitate adductum modo hanc modo illam praeteriti formam sumsisse. Quos locos cum comparaverimus, iam facile quibus causis differant, quasque rationes Vergilius his in rebus secutus sit, satis apparebit.

1. Atque cum inter omnes, qui Vergilianæ musæ nitorem et elegantiam vel primis labris degustarint, constet, a nullo fere poeta antiqui temporis tantam operam diligentiamque concinnitati et aptæ elegantique membrorum aequitati impensam esse quantam ab Vergilio, id iam dubitari non potest, quin, ubi praeter opinionem haec concinnitas atque elegantia aperte et tamquam ex industria dissoluta sit, id nisi gravissimis ex causis fieri non potuerit. Sed sunt plurimi loci, quibus, si eadem temporum forma continuata concinnitas orationis servata esset, nihilo setius versus iustus integerque exstisset, id quod plerumque in eis verbis accidit, quorum praesens et perfectum parem syllabarum mensuram habent, aut ubi facili verborum transmutatione aequa mensura efficitur, ut metri necessitate a solita concinnitate discessum esse dici nequeat, quales sunt III, 245—246: una consedit . . rumpitque — non rupitque, ut idem valeat ac: postquam consedit, rupit. v. 665—666: graditur . . necdum tinxit — non tinguat, quia hac perfecti forma altera res persolvitur et ad alteram transitur. IV, 228: promisit Graiumque ideo bis vindicat armis — non promittit, ut idem valeat ac: cum semel eum eximium fore virum promisisset, iam bis vindicandus erat. v. 579: dixit vaginaque eripit — non dicit, ut sententia sit: postquam dixit, eripuit. V, 275—276: liquit . . dat — non linquit, quia sententia est: postquam liquit, dedit. v. 428: adduxere . . immiscent — non adducunt. v. 514—516: vocavit . . et . . figit — non fixit. v. 514—518: Decidit (perfect.) . . reliquit . . refertque — non relinquit. v. 543—544: ingreditur . . qui rupit . . qui fixit — non rumpit aut figit, quia notionem plusquamperfecti habent. VI, 54—55: cucurrit . . fundit — non fudit — v. 262—263: immisit . . aequat — non immittit. v. 498—499: vix agnovit . . et compellat — non agnoscit. v. 547: vestigia torsit — non torquet, quia perfectum rem absolvit. v. 678—679: dixit . . tulit . . ostentat — non ostendit. VIII, 506: misit mandatque — non mittit, ut valeat: misit ut mandaret. IX, 107—108: aderat . . et complerat — non complebat. v. 432: transiit . .

et rumpit — ita ut rumperet. X, 262: extulit . . tollunt — non effert. v. 330—331: resultant . . deflexit — non deflectit, quia de dea plenior perfecti forma conveniebat. XI, 457—458: consedera . . dant — non considunt. v. 551—562: dixit et inmittit — XI, 841—842: retorsit . . excedit — non retorquet nec recessit, ut posterius ad Iovem non ad Iunonem referatur. Huc adde I, 395—398. 471—472. 483—484. II, 1. 254—259. 325—327. 464—465. III, 1—3. 8—10. 192—193. 565. 588—592. IV, 149—150. 228. 702. V, 145—146. 421—423. 764—765. VI, 25—28. 81—82. 215—216. 231—233. VII, 86. 99—101. 126—127. 363. 407. 500—502. 523. 533—534. 601—603. 621. VIII, 99—100. 152—154. 463. IX, 32. 120—127. 335—336. 372—374. 381—382. 417. 425—426. 521—522. 731. 746. 874. X, 14. 32—33. 104. 121—122. 233—234. 471. 541. 725. 870. XI, 236. 487—490. 746. 752. 762—764. XII, 113—117. 147. 169—171. 209. 238. 380. 705—707, qui loci omnes facile explicari possunt, si ad ea praecepta, quæ tradidimus, referuntur; sin haec improbaveris, aut Vergilium temere et inconsulto non metri necessitate cogente temporis confudisse, id quod ne de mediocri quidem poeta praesumi potest, aut optimorum codicum auctoritatem, cui praestantissimam ad id temporis editionem Bibbeckii debemus, nullam esse dicendum erit!

2. Sed vice versa complures inveniuntur loci, ex quibus poetam modo imperfecto modo perfecto ad metri necessitatem usum esse, iam inde apparet, quod, si alterum pro altero substituere velles, mensura versus dissolveretur. Quales sunt: I, 12: urbs antiqua fuit — ubi metrum formam „erat“ respuit, idemque valet in hos locos: v. 17: hic currus fuit — v. 33: tantæ molis erat — v. 223: et iam finis erat — v. 268: additur illud erat — v. 343. 534. 544—545: rex erat Aeneas . . nec pietate fuit — II, 6, 268. 325. 453. 513. 567. 664. III, 11. 16. 22. 147. 585. IV, 170. 457. 675. V, 289. VI, 237. 596. VII, 174. 413. 482. 483. 537. 601. VIII, 26. 193. 198. 316. 427. 676. IX, 86. 176. 180. 182. 381. 530. X, 43. 60. 400. 859. 879. XI, 32. XII, 135. Ex his multos cognoscimus locos, in quibus pro perfecto imperfectum et pro imperfecto perfectum requiritur, neque ea, quæ de hisce temporibus dedimus praecepta, ad has temporum commutationes explicandas valent. Quæ exceptiones, si ita nominari possunt, cum omnes ad unum verbum „esse“ pertineant, ex aliis autem verbis vix unum alterumve exemplum in decem fere millibus versuum inveniatur, in quo temporum commutationis ratio reddi non possit, iam facile intellegitur, poetam huic uni verbo, quod „esse“ dicitur, cum per se plerumque nullam vim habeat sed solum ad enuntiationum partes coniungendas valeat, quodque ipse poeta quia nullius momenti sit, saepe adicere intermittat, non eam, quam reliquis verbis, attribuisse vim atque alteramutram formam ex metri necessitate ponere sibi indulsisse.

Iam de Vergiliana periodorum componendarum ratione atque arte, cum spatium exiguum huic rei expediendæ non sufficiat, alio loco disseretur.